

TARTU ÜLIKOOL

Sotsiaalteaduste valdkond

Ühiskonnateaduste instituut

Ajakirjanduse ja kommunikatsiooni õppekava

Eesti *ayahuasca* tarbijate arvamused ja väärtused

Bakalaureusetöö

Iris Anari

Juhendaja: Tarmo Strenze, PhD

Tartu 2024

Sisukord

SISSEJUHATUS.....	3
1. TÖÖ TEOREETILISED JA EMPIIRILISED LÄHTEKOHAD.....	6
1.1. <i>Ayahuasca</i> juured	6
1.1.2. <i>Ayahuasca</i> tarbimise eesmärgid.....	7
1.1.3. Šamanismist neošamanismini	7
1.2. <i>Ayahuasca</i> neošamanism Eestis	8
1.3. <i>Ayahuasca</i> mõju ja riskid	10
1.4. Uus vaimsus.....	11
1.4.1. Uue vaimsuse spirituaalne iseloom.....	12
1.5. Väärtused.....	13
1.5.1. Ingleharti väärtuste skaalad.....	14
1.5.2. Schwartzi alusväärtuste teooria	15
1.5.3. Uue vaimsuse väärtused.....	16
1.5.4. Väärtused <i>ayahuasca</i> tarbijate seas	18
2. PROBLEEMIPÜSTITUS JA HÜPOTEESID	20
3. MEETOD	23
3.1. Valim	23
3.2. Analüüsimeetod.....	24
3.3. Andmeanalüüs	26
4. TULEMUSED.....	28
4.1. Kirjeldav statistika ja keskmiste võrdlus	28
4.2. Lineaarsed regressioonid	31
5. JÄRELDUSED JA DISKUSSIOON	33
5.1. Võimalik kriitika	36

KOKKUVÕTE.....	39
SUMMARY	41
Tänuõnad	43
KASUTATUD KIRJANDUS	44
LISAD	52
Lisa 1. Kasutatud tunnused ja skaalad.....	52
Lisa 2. Lineaarsete regressioonide täismahus tabelid.....	57

SISSEJUHATUS

Ayahuasca'l, nagu heal lapsel, on mitu nime: imerohi, narkoäri, teraapiavahend, kino, rahateenimisallikas jne (Virro, 2016). *Ayahuasca* on psühhoaktiivne taimetee, mida on sajandeid kasutanud põliselanikud Peruu, Brasiilias, Kolumbias ja Ecuadoris nii terapeutiliselt kui ka religioossete rituaalide läbiviimisel (An introduction..., 2017). Šamaanikultuuri romantiseerimise ja uue vaimsuse kontekstis on šamanismist arenenud neošamanism, mis on globaliseerumise käigus jõudnud ka Eestisse (Tankler, 2012; Kaasik, 2016). Käesoleva uurimuse eesmärk on uurida Eestis asuvate *ayahuasca* tarbijate kui neošamanismi ja seeläbi uue vaimsuse osa arvamusi ja väärtusi. Selleks uurin Eesti *ayahuasca* tarbijate väärtuste kattuvust uue vaimsuse väärtustega.

Ayahuasca joomisel on leitud seoseid muutustega vaimses tervises, aju struktuuris (Jiménez-Garrido jt, 2020), ususüsteemis (Kaasik, 2019; Kaasik ja Kreegipuu, 2020; Aupers ja Houtman, 2006) ja väärtustes (Kavenská ja Simonová, 2015; Bathje jt, 2021). Peale selle toimub *ayahuasca* joomine neošamanistlikus uue vaimsuse kontekstis, mis hõlmab endas omakorda väärtuste kogumit, nagu individualism (Houtman ja Mascini, 2002; Hollinger, 2004; Houtman ja Aupers 2007), keskkonnahoid (Berghuijs jt, 2013; Chandler, 2008), poliitiline aktiivsus (Höllinger, 2004) ja kontrakultuuriline kallutatus. Eesti *ayahuasca* tseremooniatel osaledes on inimene psühholoogiliselt haavatavas ja olulises situatsioonis, milles rõhutatakse intuitsiooni kuulamist, kuid mida aitab lahti mõtestada ümbritsev kontekst (Aupers ja Houtman, 2006). Töö uurimisküsimus on seega, kas Eesti *ayahuasca* tarbijate ja mittetarbijate väärtusmuustrite vahel on erinevusi, ja kui, siis milliseid.

Ayahuasca aktiivne koostisosa on DMT, mis on Eestis keelatud ainete nimekirjas. Siin on *ayahuasca*'t tarvitanud inimesi oletatavasti mõni tuhat ja see arv kasvab, osa neist osaleb tseremooniatel regulaarselt (Kaasik, 2016). Tegu on unikaalse grupiga, keda on peamiselt uurinud Helle Kaasik ja kellele antud töö suuresti toetub. Kaasik on muuhulgas uurinud Eesti *ayahuasca* tarbijate psüühikat (Kaasik, 2016), tseremoniaalseid praktikaid ja spirituaalset tausta (Kaasik ja Kreegipuu, 2020; Kaasik 2019) ning laiemalt *ayahuasca* positsiooni Eesti ühiskonnas (Kaasik, 2022). Kuna tegu on illegaalse tegevusega, on viimase 20 aasta jooksul (Kaasik ja Kreegipuu, 2020) Eestis eksisteerinud pörandaalne kogukond inimesi, keda on uuritud väga vähe, ja kelle ulatusest ei ole võimalik teada saada.

Töös annan ülevaate *ayahuasca* omadustest, šamanistlikest juurtest, neošamanismi tekkest ja uuest vaimsusest, mille alla neošamanism kuulub. Lahkan põhjuseid, miks *ayahuasca* tseremooniale minnakse, tseremoonia korraldusest ja sinna minevatest inimestest. Tutvustan lähemalt uut vaimsust, mille ulatuslikke uuringuid kasutan töö empiirilises osas uuritavate küsimuste põhjendamiseks. Arutan tänapäevast käsitlust väärtustest ja peamisi väärtuste uurimismeetodeid. Arvamuste ja väärtuste uurimiseks kasutan 2018. aastal läbi viidud Euroopa Sotsiaaluuringu (ESS9) ja Euroopa väärtuste uuringu viienda laine (EVS) küsimusi, mille põhjal lõin veebiküsimustiku. Küsimused mõõtsid Schwartzi alusväärtuseid, väärtuseid Ingleharti kultuurikaardil, poliitilist aktiivsust, seksuaalse käitumise tolereerimist ning suhtumist keskkonnahoidu. Uurin Eesti *ayahuasca* kogukonda kuuluvate inimeste arvamusi ja väärtuseid võrreldes neid Eesti populatsiooniga. Andmetega viin läbi esmalt lihtsa kirjeldava statistika ja efektiivsuse võrdluse. Gruppide vahelise erinevuse põhjalikumaks analüüsiks viin läbi lineaarsed regressioonid, arvestades soo, vanuse ja hariduse mõjusid. *Ayahuasca* tarbijateni jõudmiseks oli tarvis kasutada mittetõenäosuslikku iseselekteeruvat valimit. Erinevate uurimisteede N jäi vahemikku 34 – 46, kuna küsimustele vastamine oli valikuline; kokku oli 55 erinevat vastajat. Kogukonnaga ühenduse võtmisel sain abi Eestis tegutsevalt šamaanilt, kes edastas küsimustiku eestikeelsetele osalejatele. Veel panin küsimustiku üles Eesti *ayahuasca* kommuuni Facebooki lehele.

Ayahuasca tarbijate väärtusi isolatsioonis uurides ei oleks võimalik näha *ayahuasca* kogukonna potentsiaalseid erisusi, mistõttu on nende tulemusi oluline võrrelda Eestis üldiselt levinud väärtustega. See võimaldab leida, kas *ayahuasca* kogukonnal on oma spetsiifiline väärtuste muster või mitte. *Ayahuasca* tarbijad võtavad vastu otsuse juua tugevat psühhotropset jooki kohas, mis on neile võõras, inimestega, keda nad ei tunne, teadmata, kuidas jook neile mõjub. Peale selle ei saa inimesed kindlad olla ka selles, kas jook, mida juuakse, on puhas *ayahuasca* või mitte. Väärtuste uurimise kaudu saame parema aimduse *ayahuasca* tarbijate laiemast profiilist. See võib olla abiks vajadusel sekkumiste korraldamisel, et osalejaid teavitada teaduspõhistest võimalustest ja ohtudest, luua argumente, mis vähendaks liiga suurte dooside või tundmatute jookide tarbimist ja õpetaks hoiduma ebaeetiliste korraldajate reklaamtrikkidest (nagu ülepaisutatud meditsiinilised lubadused).

20. sajandil kogus nii teaduse kui avalikkuse huvi uudne ja suure potentsiaaliga avastus – radioaktiivsus. Radioaktiivne raadium oli imerohi, mis ravis kõik. See oli apteegis vabalt kättesaadav, kuid soovil ja võimalusel sai minna ka raadiumi spaadesse, kus „vana mees saab nooreks“ (Moore, 2016). Selleks ajaks kui teadus raadiumi praktilisele kasutusele järele jõudis oli suur kahju juba tehtud. Tänapäeval on radioaktiivsus meditsiinis väärtuslik tööriist, mida kasutatakse selle ohtusid mõistes

haiguste diagnoosimiseks ja vähi ravimiseks (Jaffray, 2015). Selliseid nähtusi on tarvis teaduslikult uurida, et vältida ebavajalikke kahjusid ja jõuda kiiremini mõistlikult reguleeritud, turvaliste ja kasulike rakendusteni. *Ayahuasca* tõenduspõhine reguleerimine Eestis on oluline veel ka seetõttu, et tarbijatel ei ole negatiivse kogemuse korral kohta, kuhu pöörduda. Kuna millegi seaduslik keelamine ei kaota nähtust, vaid eemaldab võimaluse seda reguleerida, on *ayahuasca* teaduspõhine reguleerimine inimeste heaolu tagamisel oluline.

1. TÖÖ TEOREETILISED JA EMPIIRILISED LÄHTEKOHAD

1.1. *Ayahuasca* juured

Ayahuasca on psühhoaktiivne taimetee, mis pärineb Lõuna-Ameerika Amazonase madalikust, kus taimedest keedetud *ayahuasca* jooki peetakse „meistertaimeks“ (Estrella-Parra jt, 2019). Sõna *ayahuasca* pärineb Ketšua keelest, mis on indiaani keel. „Aya“ tähendab vaimu (ka surma maailma ja teispoolust) ning „huasca“ tähendab liaani või köit, seega *ayahuasca*’t võib pidada vaimu liaaniks. Jooki valmistatakse Lõuna-Ameerikas kasvavatest taimedest, milleks on tavaliselt nägemuse-rögajuur, Ketšua keeles *chacrana*, ja amazonase kaapiväädi ehk *Banisteriopsis caapi* puitunud osad (Flores ja Lewis, 1978: 154-156). *Chacrana* sisaldab N,N-dimetüültrüptamiini (DMT), mis on *ayahuasca* joogi aktiivne koostisosa (Gable, 2007) ja paljudes riikides, kaasa arvatud Eestis, illegaalsete ainete nimekirjas. *Banisteriopsis caapi* sisaldab β -karboliine, mille alla kuuluvad harmiin ja harmaliin võimaldavad taimetee joomisel DMT-l aktiveeruda (Callaway jt, 1999).

Ayahuasca kasutuselevõttust ei ole palju teada. Kuna *ayahuasca* nõuab kahe taime kooslust, et anda soovitud efekt, on uurijates tekitanud küsimusi, kuidas tuhandete taimeliikide seast nägemuse-rögajuur ja amazonase kaapiväädi kokku said. Selle kohta leidub vaid müüte. Mestiitsidest ehk europiidide ja indiaanlaste segaverelistest järglastest šamaanid Peruus räägivad tänaseni, et teadmine taimed kombineerida tuli „meistertaimelt“ ehk *ayahuasca*’lt endalt (Luna, 1984, viidatud McKenna, 1998 kaudu). Brasiilia sünkreetilise kiriku União do Vegetal liikmete sõnul tuli see teadmine aga „esimeselt teadlaselt“ kuningas Saalomonilt, kes pärandas teadmise Inkade riigi kuningale (McKenna, 1998). *Ayahuasca* teaduslik uurimine algas 1849. aastal Richard Spruce’iga, kes rändas Brasiilias, Venetsueelas ja Amazonase vihmametsas ja uuris erinevaid taimeliike (Estrella-Parra jt, 2019). *Ayahuasca*’t on aga kasutatud juba enne seda. Arheoloogilise uuringu käigus leiti Boliivias avastatud tuhande aasta vanustes rituaalsetes esemetes jälgi harmiinist ja DMT-st, mis on *ayahuasca* peamised koostisosad (Miller jt, 2019).

1.1.2. *Ayahuasca* tarbimise eesmärgid

Ayahuasca on ajalooliselt olnud šamaanikultuuris usuliste, maagiliste, kuratiivsete ehk ravivate, ning initsiatsiooni ehk noorukite täisealiseks vastuvõtmise rituaalide keskne element (Naranjo, 1986, viidatud Frecska jt, 2016 kaudu). Seda kasutasid algselt Amazonase madaliku põlisrahvad, hiljem mestiitsid (Frecska jt, 2016). Amazonase hõimude sõdalased jõid *ayahuasca*'t peale jahilt naasmist, et kogunenud agressioonist lahti saada ja grupiga taas ühineda (Estrella-Parra jt, 2019). Nii põliselanikud kui mestiitsid kasutavad *ayahuasca*'t regulaarselt selleks, et ravida füüsilisi haigusi, vaimseid probleeme, leida lahendusi sotsiaalsetele küsimustele ja spirituaalsetele kriisidele (Frecska jt, 2016). Peruu on traditsioon nimega *vegetalismo*, mille raames peetakse *ayahuasca*'t õpetajataimeks, mis annab inimestele teadmisi (Luna, 1986). Šamaanid on *ayahuasca*'t kasutanud ka tuleviku ennustamiseks, teistele gruppidele sõnumite saatmiseks, kaugete sugulastega suhtlemiseks, naiste truuduse või truudusetuse määramiseks, vaenlaste plaanide teada saamiseks ja teistesse dimensioonidesse rändamiseks (Wolff, 2020: 7)

Peale šamanismi leiab *ayahuasca* kasutust religioossetes kontekstis kolmes sünkreetilises kirikus: Santo Daime, União do Vegetal (UDV) ja Barquinha. Santo Daime kombineerib erinevaid kultuurilisi ja religioosseid elemente, nagu katoliiklus, Kardeci spiritism, Afro-Brasiilia religioossed tavad, šamanism ja mestiitside *ayahuasca* traditsioonid (Labate ja Pacheco, 2011). UDV religioon põhineb kristlusel ja reinkarnatsioonil ning selle eesmärk on inimest spirituaalselt, moraalselt ja intellektuaalselt arendada, olenemata rassist, soost, rahvusest või klassikuuluvusest (Centro..., i.a). Barquinha religiooni on kõige vähem uuritud, kuid seda võib kutsuda „enese usuks“, kuna põhiline rõhk on isiklikul evangeelsel transformatsioonil ja lunastusel (Frenopuolo, 2005). *Ayahuasca* on näiteks Brasiilias ja Hispaanias religioossetes rituaalides kontrollitult lubatud, mis tähendab, et neil kirikutel on legaalne õigus *ayahuasca*'t kasutada (Kaasik, 2022). Valdavalt ei vasta kirikutes esindatud religioonid üksikule usundile, vaid erinevatest religioonidest kombineeritud ususüsteemile.

1.1.3. Šamanismist neošamanismini

Viimaste sajandite jooksul on lääne suhtumine šamaanidesse läbinud mitu etappi. 17.–18. sajandil nähti šamaane kui paganaid ja šarlatane, hiljem nähti nende tegevuses ravipotentsiaali ning 19.–20. sajandil hakati šamaane idealiseerima (Hamayon, 1998: 165-167). Idealiseerimist võib märgata Euroopa romantismis, mis hõlmas spirituaalsust ja müstikat, ning Ameerika transtsendentalismis, eriti Ralph Waldo Emerson and Henry David Thoreau teostes, millel oli „orgaaniline lähenemine loodusele ja

spirituaalsusele“ (Znamenski 2007: 24). Šamanismis hakati nägema suurt väärtust spirituaalselt vaesele läänemaailma inimesele.

Sellega muutus ka *ayahuasca* tarbimine, mis toimus enne valdavalt šamanistlikes tseremooniates või kirikus. 1960ndate ja 1970ndate hipikultuuri seas kerkinud uue vaimsuse hõlmas (mida tutvustatakse lähemalt hiljem selles töös) sai alguse neošamanism, grupp traditsioone, mille spirituaalsed praktikad põhinevad põlis-šamaanide kogemustel. Atkinson (1992) kirjeldas neošamanismi linna-šamanismina, mis pakkus 1980ndatel ja 1990ndatel sarnaselt budismile ja hinduismile spirituaalset alternatiivi enamlevinud institutsionaalsetele religioonidele. Uuele vaimsusele omaselt on tegu indiviidile suunatud praktikaga, mille rõhk on enesearengul, eneseteostusel ja kiiretel tulemustel (Harner, 1982). Uus vaimsus ühendab selle harrastajad looduse ja millegi ürgsega, vastukaaluks lääne religioonidele ning poliitilistele ja majanduslikele korraldustele (Atkinson, 1992).

Aldred (2000) kritiseerib neošamanismi kui ‘rikka valge inimese’ spirituaalset praktikat. Neošamanism kuulub uue vaimsuse alla, mille juured on kapitalismivastasuses (Hanegraaff, 2018) ja mille läbiv iseloomujoon on spirituaalsus ja sellega seonduvad praktikad. Aldred toob välja, et neošamanismi näol on tegu aga šamanistlike traditsioonide kommertsialiseerimisega, röövides algsed traditsioonid nende ajaloost, sotsiaalsetest suhetest ja ümbritsevast kultuurist. Tema sõnul on tegu pelga kapitalistliku tarbimise ja põlisameeriklaste kultuuri fetišeerimisega. Kuna neošamanism oma keerulisuses jääb selle töö ulatusest välja, käsitletakse neošamanismi neutraalse terminina.

1.2. *Ayahuasca* neošamanism Eestis

Neošamanism ja *ayahuasca* on jõudnud ka Eestisse. Kuigi DMT on Eestis keelatud ainete nimekirjas, on *ayahuasca* palvelaagrid siin toimunud teadaolevalt aastast 2002 (Kaasik ja Kreegipuu, 2020). Helle Kaasiku hinnangul oli Eestis 2023. aasta seisuga umbes 3000 inimest, kes on vähemalt korra elus *ayahuasca*’t joonud, moodustades 0,27% üle 14-aastastest Eesti elanikest (Álvarez, 2023). Brasiilias moodustavad sellised inimesed 0,37% üle 12–65-aastaste populatsioonist ja Hispaanias 0,2% 15–64-aastastest (Álvarez, 2023). Kuigi Eesti andmed põhinevad Kaasiku hinnangul, on täheldusväärne, et Eesti *ayahuasca* tarbijate protsent on võrreldav Brasiilia ja Hispaaniaga, kus *ayahuasca* joomine on seadusega lubatud (Kaasik, 2022). Seda, kui kaua tseremooniad Eestis toimunud on või kui palju tseremooniakohti ja osalejaid on, ei ole aga võimalik täpselt hinnata, kuna tegu on põrandaaluse kogukonnaga, kes tegeleb

Eestis seaduslikult reguleerimata tegevusega. Peale selle ei reklaamita tseremooniasid avalikult; sinna jõudmiseks on vaja teada kedagi, kes on tseremoonial osalenud (Kaasik, 2019).

Reeglina lähevad tseremooniale inimesed kindla eesmärgiga. Eesti tarbijate seas tehtud uuringus leiti, et peamised motivaatorid tseremooniast osa võtmiseks olid spirituaalne areng või kogemus, enda tundma õppimine, psühholoogiline ja kehaline tervenemine ning oluliste otsuste langetamine (Kaasik, 2019; Kaasik ja Kreegipuu, 2020). Ühe osaleja sõnul on tseremooniale kindla eesmärgita minek võrdne sellega, kui oma koju kutsuda remontijad, teadmata, mis parandamist vajab (Kaasik ja Kreegipuu, 2020). Tseremooniale jõuavad üldiselt inimesed, kes tunnevad, et vajavad millegagi abi, ja näevad *ayahuasca*'t potentsiaalse lahendusena, mis võib neil aidata elus orienteeruda.

Tseremooniatest võtavad osa väga erineva taustaga inimesed. Eesti Päevalehele intervjuu andnud anonüümne *ayahuasca* tarbija, kes võttis Eestis tseremooniast osa esimest korda aastal 2007, kirjeldas 20–60-aastaseid palvelaagri küllastajaid: „Seal on advokaate, perearste, tudengeid. Neid uudishimulikke on järjest rohkem kohale tulnud,“ (Tankler, 2012). Allika sõnul oli 2007. aastal tegu pigem kohalike loodussõprade, seiklejate ja eksperimenteerijate üpris pisikese seltskonnaga, mis aja möödudes kasvas (Tankler, 2012). 2014–2016 perioodil uuritud Eesti *ayahuasca* tarbijate vanuseulatus oli 25–62 aastat, keskmiselt tarbiti *ayahuasca*'t esimest korda 33,4-aastaselt (Kaasik ja Kreegipuu, 2020). *Ayahuasca* tarbijate sotsiaaldemograafilistes näitajates ei saa välja tuua kindlaid mustreid. Peamine ühendav faktor tundub olevat eesmärk tseremoonialt mingisugust isiklikku kasu ja tervenemist saada.

Eestis toimuvate neošamanistlike tseremooniate kirjeldamiseks põhinen Kaasikul (Kaasik, 2019), kuna ta on vaieldamatult Eestis toimuvaid tseremooniasid ja nendes osalevaid inimesi kõige põhjalikumalt käsitlenud. Tseremooniale eelneb individuaalne ettevalmistus, mis hõlmab paastumist kindlatest toitudest (liha, laagerdunud juustud, käärinud ja hapnenud toidud), seksist, mõnuainetest ja ravimitest. Üldiselt toimuvad Eestis tseremooniasid looduse keskel öhtust varahommikuni, tihti 2–3 päeva järjest. Öhtu viiakse läbi hämaras ruumis ja algab vestlusringiga, kus osalejad jagavad oma tulemise põhjust. Peale seda käivad kõik ükshaaval tseremooniameistri ees ja saavad nii suure doosi *ayahuasca*'t kui meister annab. Kõik naasevad oma ämbriga varustatud kohale (istekoht/lamamiskoht) ja keskenduvad oma kogemusele, mida saadab tihti korraldajate poolt esitatud muusika või lindistused. Vajadusel annavad šamaan või korraldajad osalejatele abi. Reeglina on tseremoonia käigus võimalik *ayahuasca*'t juurde võtta, üksik doos kestab 3-4 tundi. Hommikul suletakse tseremoonia taas vestlusringiga, kus kõik jagavad oma kogemusi, peale mida saab süüa puuvilju ja omavahel muljetada.

1.3. *Ayahuasca* mõju ja riskid

Ayahuasca joomisel muutub tarbija maailmataju sõltuvalt doosist kuni kuueks tunniks, efekt algab 30–40 minutit peale tarbimist ja selle intensiivsus jõuab tippu 2 tunni jooksul (de Rios ja Rumrill, 2008). *Ayahuasca* mõjutab tarbija auditoorset ja visuaalset taju, mille raames võib tekkida ka mitmiktaju ehk sünesteesia, kus omavahel ühenduvad erinevad tajud (de Rios ja Rumrill, 2008). Muutuvad ka emotsioonid ja interotseptiivsed tajud ehk sisemine somaatiline tunnetus, mis hõlmab puudutuse, surve, temperatuuri ning lihaste ja liigete asetuse taju (Bouso ja Riba, 2011). Veel muutub tarbija mõtete sisu ja mõtteprotsess, väiksel määral mõjutab *ayahuasca* ka inimese võimet ümbritseva keskkonnaga suhelda (Bouso ja Riba, 2011). Järgnevalt on esitatud Eesti tseremooniatel osalenute kogemused (Kaasik ja Kreegipuu, i.a).

“Ma vaatasin toa nurka ja mu kaasreisijad lamasid pikali. Nende tekid ja riided haihtusid. Ma nägin nende läbipaistvust ja anatoomiat, kus kirjeldamatu spekter värve jooksis mööda nende närvisüsteemi ja veresoonkonda. Lähemalt seda uurides, need järsku ‘sädelesid’ õhku ja alles jäi vaid midagi sinakat. Ma pidasin neid sinakaid helendusi hingedeks või tõeliseks olemuseks.”

“...kahtlemata oli tegemist ühe mu elu tippündmusega, kus kogesin iseennast selles maailmas täiesti uudsel moel.”

“Ma ei tundnud midagi, olin enda peale vihane, et üldse läksin. Alles hiljem sain aru, et kuigi ise teadvuse muutust ei tajunud, midagi siiski toimus.”

“Hirm ja õud, vaimne piin, väga halb füüsiline enesetunne.”

“...ja samas on mul valik taimega kaasa minna ja lasta endale asju näidata, lasta ennast õpetada.”

Kogemustest joonistub välja, et inimene võib kogeda midagi müstilist ja seletamatut, midagi taevalikku, põrgulikku või üldse mitte midagi. Oluline on täheldada, et inimene võib tajuda oma suhestumist maailmaga muudetuna ja suhtuda *ayahuasca*'sse kui isikustatud vaimu, kellele saab anda usaldust ja luba end õpetada.

Ayahuasca tarbimisele järgnevad peamised kõrvalmõjud on kõhulahtisus ja oksendamine (Cameron ja Olson, 2018), mis võivad ilmned a soolestiku ja uitnäarvi suurenenud stimuleerimisest (Callaway jt, 1999). Mõnel juhul võib iiveldus ja kurnatus kesta 1–2 päeva peale *ayahuasca* kogemuse lõppu, kuid see on osalejate sõnul lihtsasti hallatav (Halpern jt, 2008). Puhastavat või lahtistavat toimet peavad *ayahuasca* regulaarsed tarbijad tihti millegi mürgise asemel värskendavaks ja meditsiiniliselt kasulikuks (Callaway

jt, 1999). Santo Daime' sünkreetilise religiooni liikmed usuvad, et oksendamine ja kõhulahtisus aitavad tarbijatel vabastada allasurutud emotsioone (Blainey, 2015, viidatud Estrella-Parra jt, 2019 kaudu).

Valdavalt on *ayahuasca* joomine turvaline, kuigi ebameeldiv, kuid kaasnevad riskid on olulised. Eesti tseremooniatel osalenud inimesed tõid riskifaktoritena välja hirmutavad kogemused, reaalsusega kontakti kaotamise ja oma agendaga "vaimsete õpetajate" mõju alla langemise (Kaasik, 2019). Veel oletatakse biokeemiliste argumentide põhjal, et kindlate antidepressantide ja *ayahuasca* koosmõjul võib tekkida eluohtlik serotoniinisündroom (Callaway ja Grob, 1998). ICEERS on mittetulundusühing, mis uurib *ayahuasca* globaliseerumisega seotud probleeme eesmärgiga psühhoaktiivsete taimedega seonduvaid praktikaid ühiskonnaga integreerida. ICEERS uuris 58 meedias kajastatud juhtumit, kus keegi *ayahuasca* tarbimisel suri (vahemikus 1994–2022) (Álvarez, 2023). *Ayahuasca* mürgitusest ei surnud keegi, osa inimestest ei olnud *ayahuasca*'t vahetult enne surma joonud ja *ayahuasca*'t ei olnud võimalik surma põhjustajana välja tuua. *Ayahuasca* võis suremise tõenäosust mõnel juhul suurendada, ennekõike inimestel, kellel olid südameprobleemid või probleemid vaimse tervisega. Veel on leitud, et *ayahuasca* tarbimine võib suurendada psühhoosi inimestes, kel on psühhiaatriline diagnoos (Santos jt, 2017). Tasub rõhutada, et *ayahuasca* joomist ja selle tagajärjel suremist ei ole omavahel seotud (Brito-da-Costa jt, 2020; Álvarez, 2023) ja teadusuuringute põhjal ei mõju *ayahuasca* pikaajasel rituaalsel tarbimisel füüsilisele ja vaimsele tervisele kahjulikult (Barbosa jt, 2012). Eelnevad vaimse või füüsilise tervise probleemid, potentsiaalne reaalsusega kontakti kaotamine ja ebameeldivad kogemused (eriti kehva järelevalve korral) võivad aga viia negatiivsete tagajärgedeni. Kaasik kommenteeris intervjuus: „Sellist rituaali ei ole vaja kellelegi soovitada. See rituaal võib väga raske ja hirmutav olla. Uute kogemuste saamiseks on ka palju teisi teid, mis psühhedeelikumide võtmist ei sisalda“ (Jõgi, 2016).

1.4. Uus vaimsus

Eestis toimuvad tseremooniad on osa neošamanismist, mis kuulub uue vaimsuse (*New Age*) alla (Kaasik, 2022). Uue vaimsuse käsitlemise läbi on võimalik paremini mõista ka Eesti *ayahuasca* tarbijaid kui põrandaalust kogukonda. Uue vaimsuse kohta leidub palju kirjandust, mis aitab mõista, miks inimesed alternatiivse meditsiini ja spirituaalsete praktikate poole pöörduvad ja millised omadused neid grupina võiksid iseloomustada. Viimastel aastakümnetel on nii läänemaailmas üldiselt kui ka Eestis hoogu kogunud uue vaimsuse liikumine, mis põhineb psühholoogial, füüsikal, bioloogial, esoteerikal ja alternatiivmeditsiinil (Altnurme, 2012). Uus vaimsus on katustermin, mis hõlmab suurt hulka praktikaid

ja uskumusi, mille eesmärgi saab kokku võtta soovina muuta maailma enese muutmise kaudu (Magliocco, 2015). Praktikate alla kuuluvad kanaldamine, astroloogia, selgeltnägemine või selgeltnägija juures käimine, (neo-)šamanism, kristallide kasutamine tervendamiseks, värvi või aroomiteraapia, jooga, mantrad jne (Magliocco, 2015). Tegu on väga värvilise ja voolava nähtusega, mis väljendub väga erinevate tegevuste kaudu ja mida ei ole seetõttu võimalik vaid nende kaudu kirjeldada.

Kuna tegu ei ole organiseeritud institutsiooniga, ei ole uue vaimsuse algusaega võimalik täpselt määrata, kuid üldiselt loetakse selle alguseks USA kuuekümnendate hipi-ajastu tippu (Nimrod, 2022). Tol ajal olid paljud huvitatud alternatiivsetest teadvuse seisunditest, nagu professor Timothy Leary, kes pooldas LSD abil uute teadvuse tasandite saavutamist (Department of Psychology, i.a). Sündinud 1960ndate kontrakultuuriliste liikumiste seas, peegeldas uus vaimsus nendega ühist kriitikat kapitalistliku tarbimisühiskonna vastu (Hanegraaff, 2018), mis on liikumise peavoolestumisele vaatamata mingis osas alles jäänud.

1987–1991 oli Eestis murranguaeg. Mihhail Gorbatšov oli välja kuulutanud ühiskonna liberaliseerimise, 1988. aastal toimus laulev revolutsioon ja 20. augustil 1991 taastati Eesti iseseisvus (Altnurme, 2005). Murranguajal valitses ka usubuum: inimesed olid huvitatud usulistest mõtetest, vaadetest ja arusaamadest, mis viis inimesi avastama nii traditsioonilist religiooni kui ka kerkivaid uue vaimsuse gruppe (Altnurme, 2005). Altnurme toob välja, et peale marksistliku ideoloogia võimu lõppu pöördusid inimesed muude ideoloogiate poole, milleks olid esmalt kas rahvuslikud või usulised ideed.

1.4.1. Uue vaimsuse spirituaalne iseloom

Nagu eelnevalt mainiti, on sageli põhjus *ayahuasca* tseremooniale minekuks spirituaalne. Samuti on spirituaalsus oluline osa uuest vaimsusest. Uue vaimsuse uurimisel või klassifitseerimisel saab välja tuua kaks peamist külge (Berghuijs jt, 2013). Esmalt saab keskenduda institutsioonivabadusele, kiriku puudumisele ja uue vaimsuse spirituaalsuse individuaalsele iseloomustusele, mis viitab inimestele, kes kutsuvad end spirituaalseteks, aga mitte usklikeks. Teisalt saab keskenduda antud spirituaalsuse sisule, uurides selle vaateid, kogemusi ja praktikaid. Uue vaimsuse praktikate alla kuuluvad šamanism, jumalannade kummardamine, ida religioonid, kristallid, paganarituaalid, tulnukad, hingedega suhtlemine (Aldred, 2000), alternatiivmeditsiin, tuleviku ennustamine jne (Höllinger, 2004). Sellegipoolest ei tegele kõik uues vaimsuses nende praktikatega ja nende praktikatega ei tegele ainult uue vaimsuse inimesed. Läbivalt on uue vaimsuse ühendavaks faktoriks religiooni individuaalne iseloom.

Durkheim defineeris religiooni sotsiaalse fenomenina ja pakkus organiseeritud religiooni kõrval välja individuaalsed religioonid, mida inimene omakeskis praktiseerib ja tähistab, küsides ka, kas see võiks saada peamiseks religioosse elu vormiks (Durkheim, 1995: 43–44). Sarnast trendi võibki täheldada Eestis, kus on viimase paarikümne aasta jooksul vähenenud “usklike”, ennekõike kristlaste osakaal (Altnurme, 2012). 2020. aastal läbi viidud usutrendide uuringus defineeris end vaimse, kuid mitte religioossena enim vastanutest (27,3%), võrreldes 21,6% usklike ja 9% ateistidega (Eesti Kirikute Nõukogu, 2020). Kuigi Eesti on läbi aja olnud valdavalt mitte-usklik riik, väljendub see ennekõike organiseeritud religioonis (Altnurme, 2012). Eestlased ei pruugi olla traditsiooniliselt religioossed, aga nad ei ole ka ateistlikud, leides alternatiivsed võimalusi oma vaimseid huvisid või vajadusi rahuldada.

Tartu Ülikooli religioonisotsioloogia vanemteadur Lea Altnurme (2012) sõnul on Eestis kaks peamist usuparadigmat: kristlus ja uus vaimsus. Altnurme (2018) sõnul on kolm peamist põhjust, miks uus vaimsus Eestis levinud on. Esmalt, kuigi eestlased ei ole traditsiooniliselt usklikud, aitavad religioossed seletused elu mõnikord paremini kirjeldada kui ilmalikud. Teiseks, esoteerika, mis on oma olemuselt maagiline, aitab tekitada kontrollitunnet ebakindlates oludes, pakkudes võimalust oma saatust mõjutada, kui see muidu realistlik ei tundu. Viimaks tuleb mängu individualistliku ajastu iseloom, mis tähendab institutsioonide ja võimu umbusaldamist ja seega alternatiivsete seletuste ja tõe poole pöördumist. Uus vaimsus ja esoteerika leiavad seega enim rakendust siis, kui olukord on ebakindel ning alternatiivsed seletused ja isikliku kontrollitunde taastamine on enim vajalikud.

1.5. Väärtused

Mõeldes oma väärtustele mõtleme sellest, mis meile oluline on. Selleks võib olla pere, võim, saavutus jne, igaüks oma olulisusega. Kuigi väärtustele ühest aktsepteeritud definitsiooni ei eksisteeri, on Smithi ja Schwartzi (1997) järgi võimalik välja tuua kuus aspekti, mis neid ühendavad. Nende järgi on väärtused (1) olemuselt emotsiooniga laetud, (2) viitavad ihaldusväärsetele eesmärkidele ja (3) on läbivad igas kontekstis. Veel (4) juhivad need valikuid, mida langetame, (5) mida me kui oluliseks peame ja (6) millal me neid oluliseks peame. Väärtused on motivatsiooniline jõud, mis on energiline ja dünaamiline.

Kirjeldades ühiskonda ennast ei saa väita, et tegu on vaid kogumi inimestega. Durkheim nentis, et tegu on ideede, uskumuste ja tunnete kogumiga, mis ärkavad ellu läbi inimeste ja millest enim loeb moraali ideaal, *raison d'être*, põhjus olemiseks (Durkheim, 1973). Väärtuste uurimise kaudu saame võimaluse iseloomustada inimesi, kultuurigruppe ja ühiskondi, võimaldamaks jälgida muutust üle aja, et selgitada

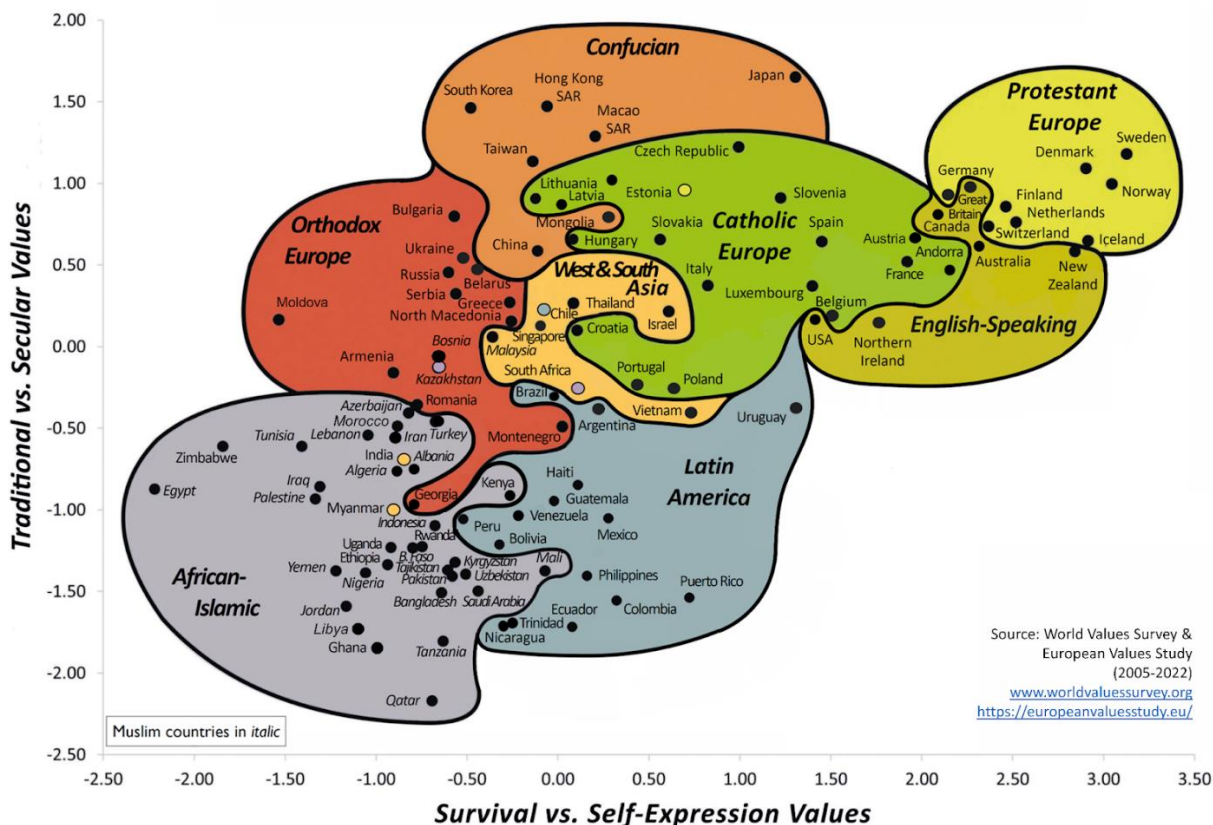
suhtumise ja käitumise motivatsioonilisi ajendeid (Smith, Schwartz, 1997). Antud töös käsitlen kaht laialdaselt aktsepteeritud väärtuste teooriat: Ingleharti väärtuste skaalad ja Schwartzi alusväärtuste teooria.

1.5.1. Ingleharti väärtuste skaalad

Üks kuulsamaid väärtuste uurijaid maailmas Ronald Inglehart on tuntud oma postmodernismi skaala ja kultuuride kaardi poolest (Joonis 1). Ingleharti ja Welzeli (Inglehart 1997; Inglehart ja Welzel 2005) järgi jagunevad väärtused ühiskonna raames kahele skaalale: (1) traditsioonilisus vs. ilmalik-ratsionaalsus ja (2) ellujäämine vs. eneseväljendus. Võttes Ingleharti ja Bakerit (2000) lühidalt kokku, rõhutavad *eneseväljenduse väärtused* isiklikku vabadust ja elukvaliteeti üle majandusliku ja füüsilise turvalisuse (ka postmaterialismi indeks), on väga õnnelikud, on algatusele alla kirjutanud, aktsepteerivad homoseksuaalsust ja hindavad inimesi usaldusväärseteks. *Ellujäämisväärtused* rõhutavad vastupidist. *Ilmalik-ratsionaalsed* väärtused ei pea jumalat oluliseks, hindavad lapses sõltumatust ja visadust üle religioossuse ja sõnakuulelikkuse, näevad aborti õigustatavana ja on nõrga rahvusliku uhkusega, austades ka vähem autoriteeti. *Traditsioonilised väärtused* rõhutavad vastupidist. Nende kahe skaala abil saab kirjeldada suuremat osa kultuuridevahelistest väärtuse eelistustest.

2023. aasta seisuga on Eesti (Venemaa, Bulgaaria ja Ukraina kõrval) ilmalik-ratsionaalsete ja ellujäämisväärtuste orientatsiooniga (World Values Survey, 2023). Ilmalik-ratsionaalsete väärtuste poolest on Eesti seega riik, kus religiooni tähtsus on väike, inimesed usuvad teadusesse ja tehnoloogia protsessi ning peavad oluliseks nii oma isiklike õigusi ise otsustada (abort, enesetapp, eutanaasia, abielulahutus) kui ka oma isiklike püüdlusi ja sotsiaalset kooskõlastatust (Realo, 2013). Sellel positsioonil on Eesti olnud viimased aastakümned (Ainsaar ja Strenze, 2019). Kõige suurem liikumine on toimunud just eneseväljenduslike väärtuste poole, kuigi me esindame ikkagi ellujäämisväärtusi ja oleme, eriti võrreldes Skandinaavia rahvastega, vähem usaldavad, sallivad ja õnnelikud ning peame olulisemaks võitlust hinnatõusu vastu ja riigis korra säilitamist (Ainsaar ja Strenze, 2019).

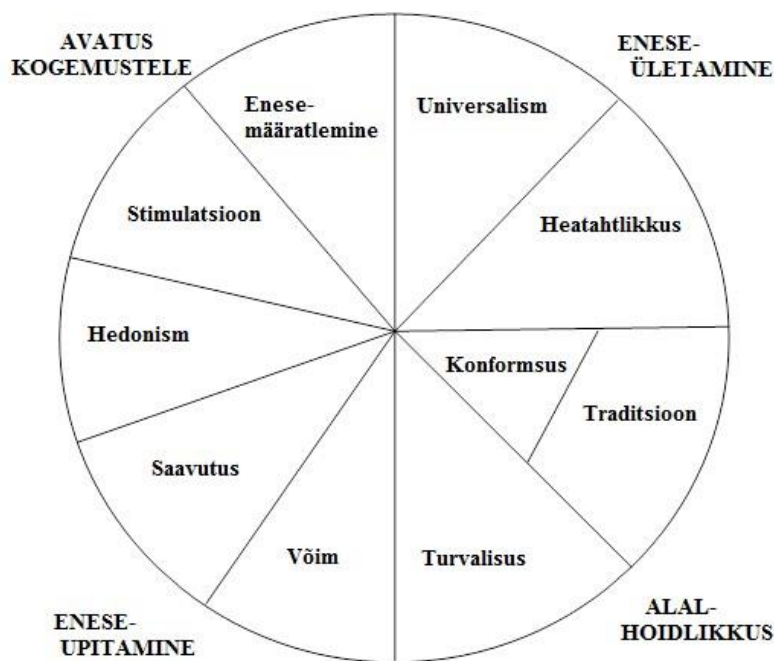
The Inglehart-Welzel World Cultural Map 2023

Joonis 1. Maaailma väärtuste kaart 2023 (World Values Survey, 2023).

1.5.2. Schwartzi alusväärtuste teooria

Teine mõjukas väärtuste uurija on Schwartz. Schwartzi alusväärtuste teooria erineb Ingleharti lähenemisest peamiselt selle poolest, et kui Inglehart uurib inimeste suhtumist (aborti, laste kasvatamisse, autoriteeti jne), siis Schwartz uurib inimese omadusi (kodumaa turvalisuse väärtustamine, pere tavade järgimine jne). Mõlemad teooriad on siiski omavahel seotud, näiteks Ingleharti eneseväljenduslikkus samastub Schwartzi avatuse väärtustega (Dobewall, 2013). Schwartzi väärtused asuvad kahedimensioonilisel ruumil (Joonis 2) (kokkusobivad või konfliktised): 1) eneseületamine vs. enesevõimendamine ja 2) avatus muutustele vs. alalhoidlikkus (Schwartz, 2012). Teljed on omakorda seotud kümne motivatsiooniliselt teineteisest erineva väärtuskonstruktiga, mis aitavad kirjeldada hoiakute, käitumiste ja subjektiivsete olukordade mitmekesisust (Schwartz, 1992). Need kümme väärtust on universaalsed igale soole, vanusele ja kultuurilisele taustale, kuigi väärtuste olulisus on individuaalne.

Joonis 2. Schwartzi väärtuste ringmudel (Anijalg, 2013).

1.5.3. Uue vaimsuse väärtused

Kuigi uut vaimsust on reeglina käsitletud individualistliku nähtusena, on vaieldud, et sellel on sidusam ideoloogia kui arvatud. Uues vaimsuses ei esine õpetusi sellisel viisil nagu organiseeritud religioonis, aga liikmete seas õpetatakse holismi ja mõistus-keha-hing praktikaid, mis iseenesest sisaldavad tähendust. Heelas (1996) ning Aupers ja Houtman (2006) väitsid, et praktiseerijatele õpetatakse enese-spirituaalsuse doktriini. Kuigi ka spirituaalsed õpetajad julgustavad inimesi ise oma kogemuses tähendust leidma, õpetavad nad oma tunnete kuulda võtmist ja südame järgimist (Aupers ja Houtman, 2006). Spirituaalsus võib olla institutsioonivaba, aga see ei eksisteeri vaid uskuja psüühes, vaid on mõjutatud sotsiaalse interaktsiooni ja keskkonna poolt.

Uus vaimsus lääne ühiskonnas tähistab eneseväljenduse, autentsuse ja individuaalse heaolu kui väärtuste tõusu (Inglehart ja Baker, 2000). Uue vaimsuse liikmetel on võrreldes usklikega kõrgemad skoorid postmodernsel skaalal (individualism, Ingleharti postmaterialismi indeks, moraalne lubatus) (Houtman ja Mascini, 2002; Hollinger, 2004; Houtman ja Aupers 2007). Veel on leitud, et Schwartzi väärtuste mudelil on spirituaalsed inimesed ilmalike ja usklikega võrreldes madalama traditsiooni ja konformsuse

ning kõrgema enesejuhendamise (autonoomsus) ja universaalsuse (tolereerimine) skooridega (Saroglou, Muñoz-García, 2008; Farias ja Lalljee, 2008). Läbivalt kirjeldab uut vaimsust postmodernistlik kallutatus ja individuaalne vabadus.

Teadlaste seas puudub konsensus selle osas, millise sotsiaalse orientatsiooniga uus vaimsus on, kuid peamiselt esineb kaks lähenemist. Esimene neist rõhutab liikumise passiivsust – mure isikliku heaolu ja eneseteostuse üle alternatiivses spirituaalsuses väljendub huvi puudumises ühiskonna heaolu ja poliitika vastu, väljendudes isegi tüüpilises postmodernses tarbimises (Höllinger, 2017). Höllinger (2004) leidis, et võrreldes inimestega, kes ei praktiseeri spirituaalseid või esoteerilisi praktikaid, osalesid uue vaimsuse liikmed rohkem valimis- ja solidaarsuskampaaniates ja võtsid rohkem osa heategevuslikest üritustest. Veelgi lugesid nad rohkem poliitilisi ajalehti ja ajakirju, jälgisid uudiseid raadiost või televisioonist ja arutasid poliitilisi teemasid mõnevõrra rohkem kui ülejäänud populatsioon. Kuigi uus vaimsus on individualistliku iseloomuga, ei tähenda see ühiskonnast osavõtu puudumist.

Teine seisukoht uue vaimsuse sotsiaalse orientatsiooni kohta rõhutab, et selle kultuurikriitiline olemus ei ole kadunud. Kultuurikriitilisus väljendub lääne ühiskonna materialistliku ja ratsionaalse iseloomu eemale tõukamises ja selle asendamises holistilise eluviisiga, muutes ühiskonda keskkonnahoiu ja feminismi kaudu (Hanegraaff, 2018; Heelas, 1999). Kuigi üldiselt sõltub loodus- ja keskkonnahoiu väärtustamine muudest sotsiaaldemograafilistest faktoritest kui spirituaalne staatus, on uue vaimsuse liikmed (võrreldes populatsiooniga, ilmalike ja usklikega) enam seotud keskkonnakaitse, rahu või loomade õigustega seotud organisatsioonidega (Berghuijs jt, 2013; Chandler, 2008). Uus vaimsus ei ole oma olemuselt ilmselt ei üks ega teine (täiesti passiivne või täiesti aktiivne), aga tundub, et seda kirjeldab paremini aktiivne seisukoht.

Adorno pidas esoteerikat autoritaarsust pooldavaks nähtuseks. Ta lisas selle mõõdikuna oma F-skaalasse, ja tõi välja, et astroloogias väljendub sõltumise ideoloogia püüdena tugevdada ja õigustada ebaõiglasi või valusaid olukordi selleks, et neid talutavamaks muuta (Adorno, 1994: 111). Uue vaimsuse siseselt leidub erinevusi, eristades seda spirituaalne vs. esoteeriline kalduvuse poolest. Höllinger (2004) leidis, et peamiselt esoteerilisi tegevusi harrastavad uue vaimsuse liikmed pooldasid rohkem autoritaarset juhti (vastupidi spirituaalsetele). Vaadates tolerantsust, mis on autoritaarsusega pöördsuhtes (Stenner, 2009), leidis Höllinger (2004), et spirituaalsed inimesed olid võrreldes populatsiooni ja esoteeriliste inimestega tolereerivad teiste etniliste ja religioossete gruppide osas; esoteerilised inimesed olid populatsiooni ja spirituaalsete inimestega võrreldes tolereerivad narkomaanide ja alkohoolikute osas. Mõlemad grupid

olid keskmisest tolereerivamad seksuaalse tegevuse ja väljenduse osas, nagu homoseksuaalsus, abort ja AIDS. Uut vaimsust oma esoteerilise iseloomu pärast ei ole õiglane autoritaarsena kirjeldada, kuid mingisugune seos esoteerika ja autoritaarsuse vahel on.

Keskendudes poliitikale, on uuringutes peamiselt testitud eeldust, et uus vaimsus esindab liberaalseid moraalseid ja sotsiaalseid suhtumisi, saades vastuolulisi tulemusi. 11 riigis läbi viidud uuringus leiti, et uue vaimsuse liikmed olid tõenäolisemad valima rohelisi ja vasak-liberaalseid parteisid (Höllinger, 2004). Botvar (2009), jagades uut vaimsust kaheks – spirituaalsed ja esoteerilised uskumused – leidis, et spirituaalsed vastajad valisid populatsiooniga võrreldes enam Norra Kristliku Demokraatilise Partei ja Sotsialistliku Vasakpartei, samas kui esoteerilised vastajad valisid enam parempoolse Progressi Partei. Uus vaimsus võib esindada vähemalt mingites valdkondades liberaalseid suhtumisi, kuid liikumise hägused piirid ja selle sisene spirituaalne-esoteeriline telg teevad selle määratlemise keeruliseks.

1.5.4. Väärtused *ayahuasca* tarbijate seas

Ayahuasca joomisel võivad inimese väärtused muutuda, tihti sarnanedes uue vaimsuse väärtustele. Peruu ja Tšehhi *ayahuasca* tarbijatega tehtud intervjuudes leiti, et kolmandik hindas positiivselt joogi mõju oma väärtuste muutumisele (Kavenská ja Simonová, 2015). Selgituseks toodud näidetest selgus, et karjääri ja raha olulisus vähenes ja tarbijad mõistsid, mis on nende jaoks isiklikult eluks vajalik. Muutust karjääri ja raha väärtustamises võib näha ka pikaajalistes tarbijates, kes otsustasid peale *ayahuasca* joomist lahkuda ettevõtluse sektorist ja liikuda abistavatele elukutsetele, nagu nõustamine, šamanism ja massaažiteraapia (Bathje jt, 2021). *Ayahuasca* pikaajalistes tarbijates on täheldatud muretunnet või huvi suurema hüve vastu, kasvu prosotsiaalsetes väärtustes nagu armastus, sidemed teistega, keskkonnahoid ja õiglus, ning eemaldumist materialismist ja tarbimiskultuurist (Bathje jt, 2021). Peale selle tekkis tarbijates kriitilisem suhtumine oma kehtivasse ühiskonnakorraldusse, tundes end samas mugavalt kultuurinormidest erinemise ja oma sisemise kompassi järgimisega (Bathje jt, 2021). *Ayahuasca* joomine võib seega inimest muuta vähem materialistlikuks, rohkem postmaterialistlikuks, ühiskonnakorralduse vastu kriitilisemaks ja keskkonnahoidlikumaks.

Aastatel 2014–2016 viisid Helle Kaasik ja Kairi Kreegipuu läbi uuringu Eesti *ayahuasca* tarbijatega, mis keskendus joogi pikaajalistele mõjudele. Uuringu käigus kogusid nad andmeid 30 tarbijalt ja 30 mittetarbijalt, mõlemas grupis oli võrdne arv mehi ja naisi (Kaasik ja Kreegipuu, 2020). Leiti, et

ayahuasca tarbimise ja eluga rahulolu vahel oli positiivne korrelatsioon ja depressiooni ja ärevuse näitajad olid madalamad kui kontrollgrupil. Positiivsete mõjudena märgiti paremat elustiili, mille alla kuulusid trenni tegemine, tervislik toitumine ning sõltuvustest vabanemine (tubakas, alkohol, kanep). Veel toodi esile psühholoogilist tervenemist, vähenenud hirme, paremat enese ja teiste mõistmist, paremaid suhteid ja uusi arusaamu. Sellegipoolest esines ka negatiivseid mõjusid. Peamine probleem seisnes selles, et *ayahuasca* kogemust ei osatud enda jaoks lahti mõtestada. Mõni tarbija koges emotsionaalset labiilsust, hirme ja kahtlusi.

2. PROBLEEMIPÜSTITUS JA HÜPOTEESID

Selle bakalaureusetöö peamine eesmärk on uurida Eesti *ayahuasca* tarbijate kui kogukonna väärtusi. *Ayahuasca* tseremooniad on Eestis toimunud vähemalt 20 aastat (Kaasik ja Kreegipuu, 2020), tseremooniatel osalenuid tuleb juurde ja *ayahuasca* tarbijate kui kogukonna väärtusi ei ole Eestis varem uuritud. *Ayahuasca* joogil on potentsiaal inimeste psüühikat ja väärtusi mõjutada ja seda ümbritseb segu šamanismist, uuest vaimsusest ja Eesti kultuurikontekstist. Selleks, et Eesti *ayahuasca* kogukonna väärtusi uurida vaatlen neid uue vaimsuse kontekstis, et leida, kui palju *ayahuasca* kogukonna ja uue vaimsuse väärtused kattuvad.

Võrdlen saadud andmeid Eestis läbi viidud suurte küsitlusuuringutega. Suured küsitlusuuringud käsitlevad teemasid, mida antud töös uuritakse ja annavad võimaluse võrrelda *ayahuasca* tarbijate väärtusi Eestis üldiselt levinud väärtustega. Võrdlusel on sotsiaalteadustes oluline roll. Ameerika sotsioloog Guy E. Swanson selgitas: „Mõtlemine ilma võrdluseta on mõtlematu. Kui puudub võrdlus, puudub ka teaduslik mõte ja kõik teaduslik uurimine“ (1971: 145). Isegi üldiste kirjeldavate sõnadega, nagu „tihedalt asustatud“ või „demokraatlik“ vihjame me olukordadele, mis on vähem tihedalt asustatud ja vähem demokraatlikud (Smelser, 1976). *Ayahuasca* tarbijate väärtusi isolatsioonis uurides ei oleks võimalik näha *ayahuasca* kogukonna potentsiaalseid erisusi, mistõttu on nende tulemusi oluline võrrelda Eestis üldiselt levinud väärtustega. See võimaldab leida, kas *ayahuasca* kogukonnal on oma spetsiifiline väärtuste muster või mitte. Püstitan toetudes uut vaimsust käsitlevatele uuringutele hüpoteesid.

1. Eesti *ayahuasca* tseremooniatel osalenud inimesed asetsevad Ingleharti kultuurikaardi skaaladel rohkem eneseväljenduse ja ilmalik-ratsionaalsuse poolel kui Eesti keskmine.

Eesti *ayahuasca* tarbijatel on potentsiaal paikneda Ingleharti kultuurikaardi skaaladel *eneseväljenduse* veerandil, mida tähistab isikliku vabaduse ja elukvaliteeti väärtustamine üle majandusliku ja füüsilise turvalisuse (postmaterialismi indeks), suur õnnelikkus, algatusele alla kirjutamine, homoseksuaalsuse aktsepteerimine ja inimeste usaldusväärseteks hindamine (Inglehart ja Baker, 2000). Uue vaimsuse liikmetel on võrreldes usklikega kõrgemad skoorid postmaterialismi neljases indeksis (Houtman ja Mascini, 2002; Hollinger, 2004; Houtman ja Aupers 2007); Kaasik ja Kreegipuu (2020) leidsid, et *ayahuasca* tarbijad olid võrreldes mittetarbijatega õnnelikumad; uue vaimsuse liikmed on poliitiliselt aktiivsemad ja seksuaalse käitumise ja väljenduse osas tolereerivamad (Höllinger, 2004) ning Schwartzi

väärtuste mudelil populatsiooniga võrreldes kõrgema universaalsuse skooriga (Saroglou, Muñoz-García, 2008; Farias ja Lalljee, 2008).

Ilmalik-ratsionaalsed väärtused ei pea jumalat oluliseks, näevad aborti õigustatavana, hindavad lapses sõltumatust ja visadust üle religioossuse ja sõnakuulelikkuse ning on nõrga rahvusliku uhkusega, austades ka vähem autoriteeti (Inglehart ja Baker, 2000). Uue vaimsuse liikmed on seksuaalse käitumise ja väljenduse osas populatsiooniga võrreldes tolereerivamad (Höllinger, 2004) ja väärtustavad üle traditsiooni ja konformsuse enesejuhendamist ja autonoomsust (Saroglou, Muñoz-García, 2008; Farias ja Lalljee, 2008). *Ayahuasca* tarbijates on leitud kriitilisemat suhtumist kehtivasse ühiskonnakorraldusse (Bathje jt, 2021). Nii neošamanism kui ka uus vaimsus ei esinda organiseeritud religiooni, millest võib eeldada, et *ayahuasca* tarbijad peavad populatsiooniga võrreldes jumalat vähem oluliseks. Sellegipoolest võib see eeldus eksida.

2. Eesti *ayahuasca* tseremooniatel osalenud inimesed on võrreldes Eesti keskmisega poliitiliselt aktiivsemad.

Kuigi uue vaimsuse poliitiline suunitlus on uuringutes erinevaid tulemusi andnud, on neis leitud võrreldes usklike ja/või ilmalikega suuremat poliitilist aktiivsust. Uue vaimsuse liikmed osalevad võrreldes mitteliikmetega mõnevõrra rohkem valimis- ja solidaarsuskampaaniates, võtavad rohkem osa heategevuslikest üritustest, järgivad rohkem uudiseid ja arutavad rohkem poliitilisi teemasid (Höllinger, 2004).

3. Eesti *ayahuasca* tseremooniatel osalenud inimesed on võrreldes Eesti keskmisega keskkonnahoidlikumad.

Uue vaimsuse kultuurikriitilisust nähakse selle holistilises eluviisis ja püüdes ühiskonda muuta feminismi ja keskkonnahoiu kaudu (Hanegraaff, 2018; Heelas, 1999), olles ka võrreldes populatsiooniga enam seotud keskkonnakaitse, rahu või loomade õigustega seotud organisatsioonides (Berghuijs jt, 2013; Chandler, 2008). Ka *ayahuasca* pikaajalistes tarbijates on leitud kasvu keskkonnahoius ja õigluses (Bathje jt, 2021).

4. Eesti *ayahuasca* tseremooniatel osalenud inimesed on võrreldes Eesti keskmisega seksuaalse tegevuse ja väljenduse osas tolereerivamad.

Uue vaimsuse spirituaalne-esoteeriline duaalsuses on leitud, et nende vahel on erinevusi tolerantsses etniliste ja religioossete gruppide ning narkomaanide ja alkohoolikute osas, kuid mõlemad on võrreldes

populatsiooniga tolereerivamad seksuaalse tegevuse ja väljenduse osas, nagu homoseksuaalsus, abort ja AIDS (Höllinger, 2004).

5. Eesti *ayahuasca* tseremooniatel osalenud inimesed esindavad kogumina rohkem kui keskmine eestlane Schwartzi kõrgema taseme väärtuste kahel teljel uue vaimsuse väärtusi, ehk eneseületamise-enesevõimendamise teljel suuremat eneseületamist ja avatus-alalhoidlikkuse teljel suuremat avatust.

Uuringud on leidnud, et Schwartzi väärtuste mudelil on spirituaalsed inimesed ilmalike ja usklikega võrreldes madalama traditsiooni ja konformsuse ning kõrgema enesejuhendamise (autonoomsus) ja universaalsuse (tolereerimine) skooridega (Saroglou, Muñoz-García, 2008; Farias ja Lalljee, 2008). *Ayahuasca* pikaajalistel tarbijatel on leitud karjääri ja raha väärtustamise vähenemist (Kavenská ja Simonová, 2015), kasvu prosotsiaalsetes väärtustes ja muretundes suurema hüve vastu (Bathje jt, 2021).

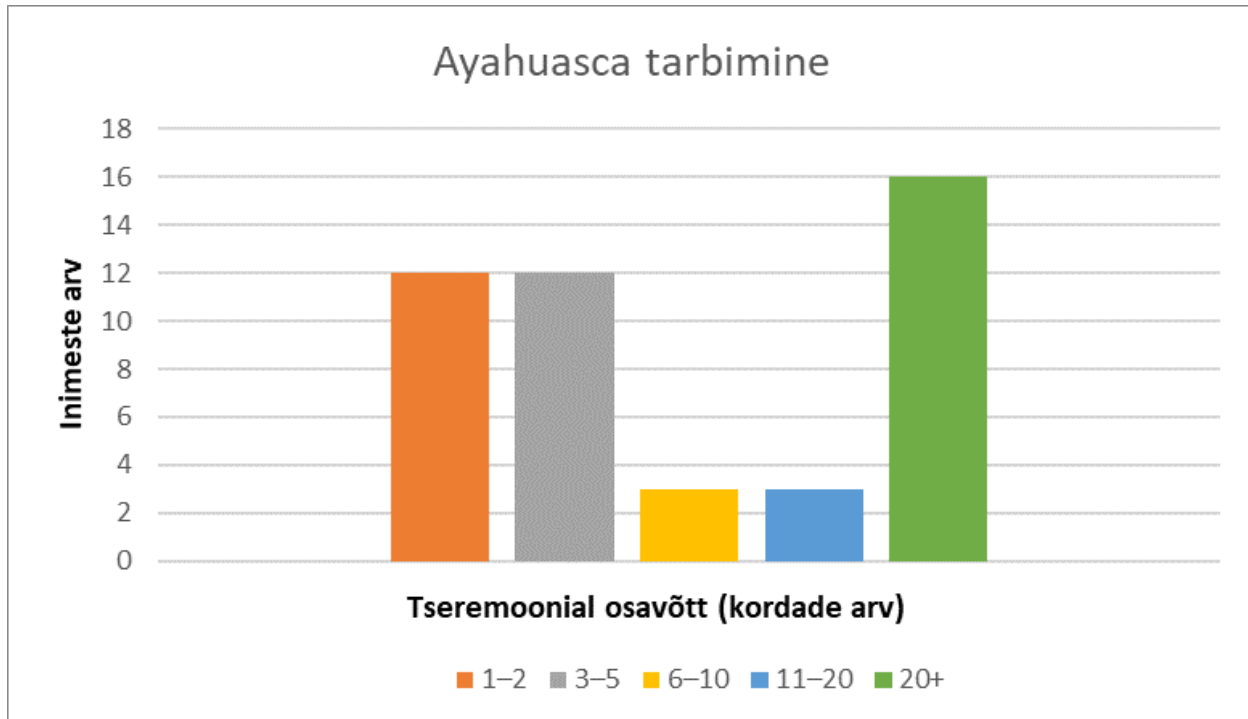
3. MEETOD

3.1. Valim

Käesoleva töö uuritavaks populatsiooniks on Eesti *ayahuasca* kogukond, ehk Eesti inimesed, kes on osalenud Eestis toimuvatel *ayahuasca* tseremooniatel. Antud töö raames valisin mittetõenäosusliku iseselekteeruva valimi. Mittetõenäosuslike valimite puhul ei saa uuringutulemuste põhjal väga kaugeleulatuvaid järeldusi ja üldistusi teha (Rämmer, 2014). Kuna aga tegu on raskesti kättesaadava grupiga, on see ainuke võimalik valik.

Valimi leidmiseks võtsin ühendust eestlasest šamaaniga, kes on üle 10 aasta Eestis tseremooniaid korraldanud. Šamaani roll antud töös piirdus vaid küsimustiku levitamisega; šamaan ei mänginud rolli uuritava teema valikul ja ei teinud ettepanekuid küsimustiku sisu kohta. Šamaani kaudu jõudis küsitlus 200 tseremoonial osalenud aktiivsema eestlasest osavõtjani. Veel postitasin küsimustiku *ayahuasca* kogukonna Facebooki leheküljele, kus on 126 liiget. Seda ei ole võimalik teada, kui palju nende kahe valimi osas kattumist on, seega küsimustik jõudis 200–326 inimeseni. Küsitlusest võtsid osa ainult Eesti päritolu inimesed, kes olid osa võtnud Eestis toimuva(te)st *ayahuasca* tseremoonia(te)st. Küsimustiku täitis 55 inimest. Küsimustikus ei olnud kohustuslikke väljasid. See tähendab, et erinevate uurimisteede (Ingleharti kultuuride kaart, Schwartzi väärtused jne) N jäi vahemikku 34–46.

Vastajad olid vanusevahemikus 16–57 (keskmiselt 41,7) (N = 55). 60% vastajatest olid mehed, 38% naised (33 meest, 21 naist, 1 inimene ei täpsustanud sugu). 35% vastajatest oli omandanud kuni keskhariduse (19 55st), 65% olid omandanud kas rakendusliku kõrghariduse, bakalaureuse- või magistrikraadi. Kõik valimisse sattunud olid osalenud vähemalt ühel Eestis korraldatud tseremoonial (vt Joonis 3). Ühel kuni kahel korral oli tseremoonial osalenud 26% inimestest, sama paljud olid osalenud kolmel kuni viiel tseremoonial. Suurim hulk inimesi, 35%, oli osalenud enam kui 20 tseremoonial. 13% oli osalenud kuuel kuni kahekümnel tseremoonial. *Ayahuasca* valimit võrreldakse EVS viienda laine ja ESS9 andmetega (järjekorras N = 1304; N = 1904). Mõlemad uuringud on läbi viidud aastal 2018.

Joonis 3. Uuritavate inimeste osalemine *ayahuasca* tseremooniatel (kordade arv).

Valimi kriitikaks on vaieldamatult asjaolu, et ainus viis sihtvalimini jõudmiseks on mittetõenäosusliku iseselekteeruva valimi kaudu. Eesti *ayahuasca* kogukonna suurus on määramatu, kuid ilmselt tuhandetes (Kaasik, 2016) ning tseremooniapaikade koguarv ei ole samuti teada. See tähendab, et ma jõudsin mitmest tuhandest 55 inimeseni, kellest valdav enamus on käinud ankeeti vahendanud šamaani juures. Tegemine on seega üldkogumiga võrreldes omavahel lähedaste inimestega, kelle põhjal on raske kaugulelatuvaid järeldusi teha. Kuigi tegu ei ole üldistuse tegemiseks eelostatud valimiga, võivad selle töö tulemused anda alust tulevasteks uuringuteks.

3.2. Analüüsimeetod

Minu töö põhineb kvantitatiivsel andmeanalüüsil. Kvantitatiivsete andmete kogumiseks koostasime veebiküsimustiku, mis uuris väärtusi ja arvamusi, mida uus vaimsus kirjanduse põhjal esindada võib. Küsitlus viidi läbi Tartu Ülikooli veebipõhiste küsimustike koostamise keskkonnas LimeSurvey (survey.ut.ee). Veebiküsimustik on antud töö puhul eelistatud meetod selle mugavuse tõttu, kuna *ayahuasca* tarbijad elavad kõikjal üle Eesti ja silmast-silma kohtumine nõuaks väga mahukat ajakulu. Ingleharti kultuurikaardi väärtuste dimensioonide, poliitilise aktiivsuse, seksuaalse käitumise

tolereerimise ja keskkonnahoiu uurimiseks tuginesin EVS-ile; Schwartzi väärtuste uurimiseks tuginesin ESS9-le.

EVS on Euroopas toimuv suureskaalaline üle riikide ulatuv ristlõikeline uuringuprogramm, mis keskendub põhilistele inimväärtustele (European Values Study, i.a). Peamised teemad, mida küsimustikus käsitletakse on seotud perekonnaga, tööga, keskkonnaga, vaadetega elule, poliitikale, keskkonnale, religioonile, moraalsusele ja rahvuslikule identiteedile (European Values Study, i.a). EVS on aastakümneid tegutsenud ja tunnustatud uuringuprogramm, mis käsitleb paljusid teemasid, mis minu töös olulised on. ESS on samuti üle riikide ulatuv küsitlus, mida on Euroopas iga kahe aasta tagant silmast-silma intervjuudena uute läbilõikeliste valimitega läbi viidud aastast 2001 (European Social Survey, i.a). ESS mõõdab kvantitatiivselt Euroopa riikide väärtusi, suhtumisi ja käitumuslikke kalduvusi. Nii EVS kui ka ESS on tunnustatud uuringuprogrammid, mis annavad mulle kvantitatiivse küsitluse läbiviimiseks kriitilist hinnangut läbinud küsimused. Peale selle saan kasutada EVS ja ESS andmeid, et võrrelda Eesti *ayahuasca* tarbijaid Eesti keskmisega.

3.2.1. Kasutatud tunnused ja skaalad

Ingleharti kultuurikaardi väärtuste dimensioonid

Ingleharti kultuurikaardi telgede mõõtmisel lähtusin *World Values Survey*'s (mille osa on EVS) vastavaid skaalasid uurivatest küsimustest. EVS-is on 10 küsimust, mis uurivad (1) ilmalik-ratsionaalsus vs. traditsioon ja (2) eneseväljendus vs. ellujäämine telgesid. Küsimused on esitatud Lisas 1. Ilmalik-ratsionaalne vs. traditsiooniline tunnuse skaala puhul tähistavad suuremad numbrid kõrgemat ilmalikkust ja madalamat traditsioonilisust; eneseväljendus vs. ellujäämine puhul kõrgemat eneseväljendust ja madalamat ellujäämist.

Poliitiline aktiivsus, seksuaalse tegevuse ja väljenduse tolereerimine, suhtumine keskkonnahoidu

Indeksite moodustamisel leidsin indeksisse kuuluvate tunnuste (Lisa 1) keskmise. Poliitilise aktiivsuse mõõtmiseks moodustasin kaks indeksi: kodanikuaktiivsus ja valimisaktiivsus. Kodanikuaktiivsus mõõtis poliitilistest tegevustes osa võtmist (petitsioonile allkirjutamine, boikoteerimine, registreeritud demonstratsioonides osalemine, sanktsioneerimata streikides osalemine). Valimisaktiivsus mõõtis kohaliku omavalitsuse, riigikogu ja Euroopa parlamendi valimistel osavõttu.

Keskkonnahoiu mõõtmiseks moodustasin viiest küsimusest keskkonnahoidu suhtumise indeksi. Indeks mõõtis valmidust keskkonna saastamise ärahoidmiseks tulu ära andma, usku, et inimesel on võime muutusele kaasa aidata, keskkonnakaitse prioriteedina võtmist, usku, et üksikisiku panus loeb ja arvamust, et väited keskkonnaohtude kohta ei ole liialdatud.

Seksuaaltegevuse õigustatuse indeks mõõtis nelja seksuaalse tegevuse õigustatust: homoseksuaalsus, juhuslikud seksuaalvahekorrad, prostitutsioon ja abort. Kõik indeksid tähistavad indeksisse kuuluvate tunnuste aritmeetilist keskmist.

Schwartzi väärtuste dimensioonid

Schwartzi väärtuste dimensioonide mõõtmiseks põhinesin ESS9 Schwartzi väärtuste blokil ja Schwartzi väärtuste kodeerimise juhendil. Küsimusi oli kokku 21 skaalal 1–6 (Lisa 1). Skaalad pöörati, et 1 tähistaks “Pole üldse minu moodi” ja 6 tähistaks “Väga minu moodi”. Leidsin iga indiviidi keskmise hinnangu (KH) kõigile 21 väärtusele, et arvestada indiviidisisesest väärtuste kõikumisega. Väärtusstruktuuride (kõikehaaravus, heasoovlikkus, konformsus jne) arvutamiseks leidsin konstruktiividele vastavate küsimuste aritmeetilise keskmise, millest lahutasin KH. Kõrgema tasandi väärtuste skooride saamiseks leidsin vastavate väärtusstruktuuride aritmeetilise keskmise. Eneseületamise väärtusesse kuulusid kõikehaaravus ja heatahtlikkus; alalhoidlikkuse väärtusesse konformsus, traditsioonid ja turvalisus; enesevõimendamise skoori võim ja saavutus; avatuse skoori enesejuhtimine, stimulatsioon ja hedonism. Eneseületamine-enesevõimendamine telje väärtuse leidmiseks lahutasin eneseületamisest enesevõimendamise skoori; avatus-alalhoidlikkus telje väärtuse leidmiseks lahutasin avatusest alalhoidlikkuse skoori. Eneseületamine-enesevõimendamine tunnuse skaala puhul tähistab kõrgem skoor kõrgemat eneseületamist ja madalamat enesevõimendamist; avatus-alalhoidlikkuse puhul kõrgemat avatust ja madalamat alalhoidlikkust.

3.3. Andmeanalüüs

Andmeanalüüsi viisin läbi statistikaprogrammiga Jamovi (2.3.28). Kõigepealt leidsin nii *ayahuasca* tarbijate kui EVS Eesti valimi faktorskoorid Ingleharti kultuurikaardi skaaladel peakomponentide analüüsi kaudu. Edasi võrdlesin sõltuvaid tunnuseid *ayahuasca* tarbijate ja mittetarbijate vahel esmalt lihtsa kirjeldava statistika ja efekti suuruse kaudu. Gruppidevahelise erinevuse põhjalikumaks analüüsiks

viisin läbi lineaarsed regressioonid. Lineaarne regressioon on lihtsa võrdleva statistika kõrval oluline, kuna see võimaldab näha grupikuuluvuse efekti suurust ja suunda. Veel võimaldab lineaarne regressioon arvestada soo, vanuse ja hariduse mõjusid, näidates puhtamalt *ayahuasca* tarbijate ja mittetarbijate vahelisi erinevusi. Sugu oli kodeeritud nii, et 1 tähistas meest ja 2 naist; haridus oli kodeeritud nii, et 1 tähistas kõrgharidusest madalamat haridust ja 2 kõrgharidust. Sugu, vanust ja haridust arvestades viidi kõigi sõltuvate tunnustega läbi lineaarsed regressioonid. Võrreldavad grupid on *ayahuasca* tarbijad (Eesti *ayahuasca* tseremooniates osalenud inimesed) ja mittetarbijad (ESS9 ja EVS Eesti valimid).

Riigis, kus *ayahuasca* tarvitamine on seadusega reguleerimata, on *ayahuasca* kogukonnani jõudmine keeruline ja olemuselt mittetõenäosuslik, kuna seda saab teha kas šamaani abiga või osalejate kaudu lumepallivalimiga. Veelgi on selle kogukonna inimesed vähem motiveeritud vastama, kuna identiteedi avalikustamisele võivad järgneda ebasoovitavad tagajärjed. Šamaanid/meistrid ei pruugi olla aldis koostööd tegema, soovides kaitsta enda ja osalejate anonüümsust ja vältida avalikkusele mittesoovitava kuvandi loomist praktikast, mida mõistavad kõige paremini vaid osalejad ise. Selles töös on küsitlus läbi viidud anonüümselt, mis tähendab, et vastaja nime ja IP-aadressi ei salvestatud. Lisaks ei avalikustata abi pakkunud šamaani ega Facebooki gruppi, kuhu ankeet üles pandi, et maksimaalselt tagada vastajate anonüümsus.

4. TULEMUSED

4.1. Kirjeldav statistika ja keskmiste võrdlus

Esimesena viisin läbi lihtsa võrdleva statistika *ayahuasca* tarbijate ja mittetarbijate vahel. *Ayahuasca* tarbijate (N = 34) ilmalik-ratsionaalne vs. traditsioon telje faktorskoori aritmeetiline keskmine oli 0,58 (SD = 0,99) ja mittetarbijate (N = 1014) aritmeetiline keskmine oli -0,02 (SD = 1). Eneseväljendus vs. ellujäämine teljel oli *ayahuasca* tarbijate (N = 40) aritmeetiline keskmine 1,40 (SD = 0,70) ja mittetarbijatel (N = 1080) -0,05 (SD = 0,87). Kõigi sõltuvate tunnuste võrdlused on esitatud Tabelis 2.

Poliitilist aktiivsust uurisin kodanikuaktiivsuse ja valimisaktiivsuse kaudu. Mõlemad mõõtsid aktiivsust skaalal 1–3. *Ayahuasca* tarbijate keskmine kodanikuaktiivsus oli 2,11 (SD = 0,54), mis oli mittetarbijatest kõrgem (M = 1,44, SD = 0,47). Valimisaktiivsus oli mittetarbijatel keskmiselt kõrgem (M = 2,44, SD = 0,69 vs. M = 2,26, SD = 0,63).

Seksuaalse tegevuse õigustatust mõõtsin nelja tunnuse raames: homoseksuaalsus, abort, juhuseks ja prostitutsioon. Seksuaaltegevuse õigustatuse indeks mõõdab skaalal 1–10 nelja tunnuse õigustatuse keskmist. *Ayahuasca* tarbijate N = 40 ja mittetarbijate N = 1113. Seksuaaltegevuse õigustatuse indeksi aritmeetiline keskmine oli *ayahuasca* tarbijatel 5,96 (SD = 2,35) ja mittetarbijatel 3,83 (SD = 1,97).

Keskkonda suhtumise indeks mõõtis skaalal 1–5 nõustumist keskkonnakaitsega seotud väidetega, kus kõrgem väärtus näitas kõrgemat keskkonnakaitse väärtustamist. *Ayahuasca* tarbijate keskkonda suhtumise indeksi keskmine oli 3,6 (SD = 0,78) ja mittetarbijate keskmine oli 3,39 (SD = 0,70). *Ayahuasca* tarbijate N = 45 ja mittetarbijate N = 1133.

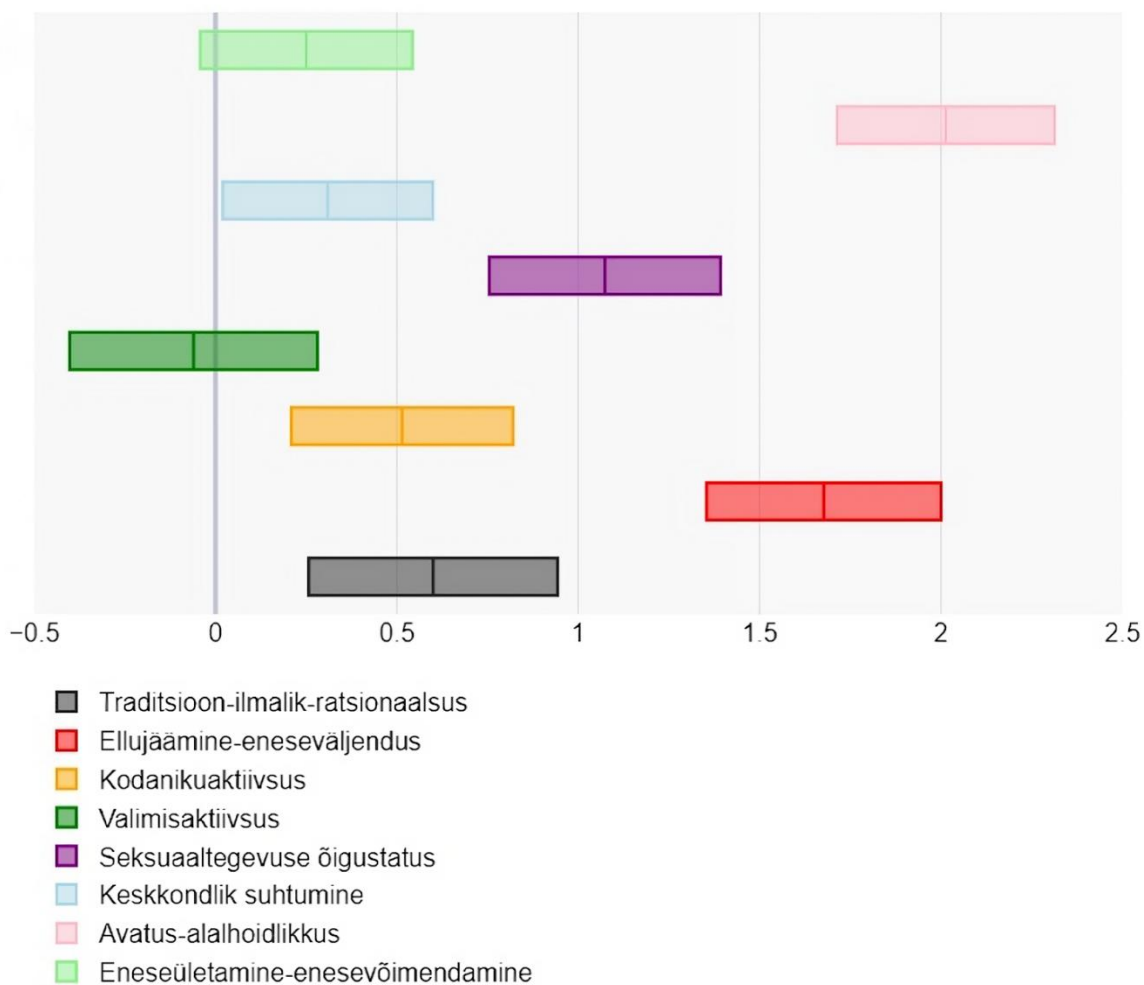
Schwartzi kahel teljel oli *ayahuasca* tarbijate N = 46 ja mittetarbijate N = 1879. Avatus-alalhoidlikkuse telje keskmine skoor oli *ayahuasca* tarbijatel 1,9 (SD = 1,01) ja mittetarbijatel -0,35 (SD = 1,12). Eneseületamine-enesevõimendamine teljel olid keskmised (järjekorras) 1,78 (SD = 1,28) ja 1,52 (SD = 1,03).

Tabel 2. Sõltuvate muutujate kirjeldav statistika

	Sõltuvad muutujad	Ayahuasca tarbijad			mittetarbijad		
		M	SD	N	M	SD	N
	Kodanikuaktiivsus	2,11	2,25	43	1,44	1,25	1087
	Valimisaktiivsus	2,26	2	34	2,44	3	1111
	Seksuaaltegevuse õigustatus	5,96	2,35	40	3,83	1,97	1113
	Suhtumine keskkonda	3,6	0,78	45	3,39	0,7	1133
Inglehart	Ilmalik-ratsionaalne vs. traditsiooniline	0,58	0,99	34	-0,02	1	1014
	Eneseväljendus vs. ellujäämine	1,40	0,70	40	-0,05	0,87	1080
Schwartz	Avatus-alalhoidlikkus	1,9	1,01	46	-0,35	1,12	1879
	Eneseületamine-enesevõimendamine	1,78	1,28	46	1,52	1,03	1879

Valimite keskmiste erinevuse statistilise olulisuse leidmiseks leidsin kahe grupi vahelise standardiseeritud erinevuse ehk efekti suuruse 95% usalduspiiridega (Joonis 4). Tulemusena selgus, et Schwartzi eneseületamine-enesevõimendamine teljel ja valimisaktiivsuse indeksis ei esinenud gruppide keskmiste vahel statistiliselt olulist erinevust. Keskkonda suhtumise alumine usalduspiir on 0,002, mis on väga lähedal statistiliselt olulise erinevuse puudumisele. Ülejäänud tunnustes oli *ayahuasca* tarbijate keskmine statistiliselt oluliselt mittetarbijate keskmisest kõrgem. Schwartzi avatus-alalhoidlikkuse teljel oli *ayahuasca* tarbijatel mittetarbijatega võrreldes suurim erinevus, kusjuures telje kõrgem väärtus näitab kõrgemat avatust. Efekti suuruselt järgmised olid eneseväljendus-ellujäämine telg ja seksuaalkäitumise õigustatus.

Ayahuasca tarbijate ja Eesti valimi standardiseeritud erinevus

Joonis 4. Ayahuasca tarbijate ja mittetarbijate keskmiste standardiseeritud erinevus.

Märkus: 1. X-telg tähistab efekti suurust (tulpane keskjooned) 95% usaldusvahemikega (keskjoonest vasakule ja paremale jäävad vahemikud). 2. Positiivne efektisuurus tähendab, et ayahuasca tarbijate keskmine on kõrgem kui mittetarbijate keskmine, ja vastupidi. 3. Kui usaldusvahemik sisaldab nulli, puudub keskmiste vahel statistiliselt oluline erinevus.

4.2. Lineaarsed regressioonid

Selleks, et kontrollida, kas valimite vahelised erinevused tulenevad *ayahuasca* tarbijate gruppi kuulumisest või mitte kuulumisest, mitte demograafilistest tunnustest nagu vanus, sugu ja haridus, viisin muutujatega läbi lineaarsed regressioonid. Täismahus lineaarsete regressioonide tabelid on kujutatud Lisas 2.

Ayahuasca tarbijate ja ilmalik-ratsionaalne vs. traditsiooniline telje suhte uurimiseks viisin *ayahuasca* tarbijate ja mittetarbijate faktorskooridega läbi lineaarse regressiooni. Kõik lineaarsete regressioonide tulemused on leitavad Tabelis 3. Analüüsisist selgus, et *ayahuasca* tarbijate faktorskoorid olid võrreldes mittetarbijatega 0,38 standardhälbe ühiku võrra kõrgemad ($p < 0,005$). Mudeli seletusjõud oli 6% juures väike (kohandatud $R^2 = 0,06$, $F(4, 1042) = 16,4$, $p < 0,001$). Eneseväljendus vs. ellujäämine telge uurisin samal viisil. Tulemustest selgus, et *ayahuasca* tarbijate faktorskoorid olid võrreldes mittetarbijatega 1,06 standardhälbe ühiku võrra kõrgemad ($p < 0,001$). Mudeli seletusjõud oli 23% juures kõrgem (kohandatud $R^2 = 0,23$, $F(4, 1114) = 85,5$, $p < 0,001$).

Kodanikuaktiivsuse lineaarsest regressioonist selgus, et *ayahuasca* tarbijate kodanikuaktiivsuse indeks oli mittetarbijatega võrreldes 1,05 standardhälbe ühiku võrra kõrgem ($p < 0,001$). Mudel seletas 43% kodanikuaktiivsuse variatiivsusest (kohandatud $R^2 = 0,43$, $F(4, 1124) = 42,5$, $p < 0,001$). Valimisaktiivsuse lineaarne regressioon näitas, et *ayahuasca* tarbijate valimisaktiivsuse indeks oli 0,22 standardhälbe ühiku võrra madalam. Erinevus ei olnud aga statistiliselt oluline ($p > 0,05$), mis viitab sellele, et kahe rühma vahel olev erinevus on tõenäoliselt juhuslik. Mudel seletas 17% valimisaktiivsuse variatiivsusest (kohandatud $R^2 = 0,17$, $F(4, 1140) = 61,1$, $p < 0,001$).

Seksuaalkäitumise õigustatuse analüüsisist selgus, et *ayahuasca* tarbijate seksuaalkäitumise õigustatuse indeks oli 0,69 standardhälbe ühiku võrra kõrgem ($p < 0,001$). Mudel seletas 16% variatiivsusest (kohandatud $R^2 = 0,16$, $F(4, 1147) = 55,7$, $p < 0,001$).

Keskkonnahoiu indeksi lineaarse regressiooni tulemused näitasid, et *ayahuasca* tarbijate keskkonnahoiu indeks oli 0,16 standardhälbe ühiku võrra kõrgem. Erinevus ei olnud aga statistiliselt oluline ($p > 0,05$), mis viitab sellele, et kahe rühma vaheline erinevus on tõenäoliselt juhuslik. Mudel oli 5% juures madala seletusjõuga (kohandatud $R^2 = 0,05$, $F(4, 1172) = 15,3$, $p < 0,001$).

Schwartzi kõrgema taseme väärtuste kahe telje uurimiseks viisin läbi lineaarsed regressioonid. Analüüsisist selgus, et *ayahuasca* tarbijad asetsevad võrreldes mittetarbijatega eneseületamine-enesevõimendamine

teljel 0,45 standardhälbe ühiku võrra rohkem eneseületamise poole ($p < 0,001$). Mudel seletas 10% telje variatiivsusest (kohandatud $R^2 = 0,10$, $F(4, 1919) = 55,5$, $p < 0,001$). Avatus-alalhoidlikkus telje analüüsist selgus, et *ayahuasca* tarbijad asetsevad võrreldes mittetarbijatega avatus-alalhoidlikkuse teljel 1,68 standardhälbe ühiku võrra rohkem avatuse poole. Mudel seletas 31% avatus-alalhoidlikkus telje variatiivsusest (kohandatud $R^2 = 0,31$, $F(4, 1919) = 214$, $p < 0,001$).

Tabel 3. Sõltuvate tunnuste lineaarsete regressioonide standardiseeritud koefitsiendid

	Ilmalik- ratsionaalne – traditsioo- niline	Eneseväl- jendus – ellujäämine	Kodaniku -aktiivsus	Valimis- aktiivsus	Seksuaal- tegevuse õigustatus	Kesk- konda suhtumine	Enese- ületamine- enese- võimenda- mine	Avatus- alalhoid- likkus
	β	β	β	β	β	β	β	β
Vaba- liige			*	*	*	*	*	*
Vanus	-0,11*	-0,27*	-0,11*	0,36*	-0,25*	-0,15*	0,21*	-0,44*
Sugu	-0,11*	0,03	-0,11*	0,06*	-0,10*	0,07*	0,21*	-0,10*
Haridus	0,14*	0,29*	0,19*	0,22*	0,19*	0,15*	-0,06*	-0,10*
AYA/EE	0,38*	1,06*	1,05*	-0,22	0,69*	0,18	0,45*	1,68*
N (EE)	1014	1080	1087	1111	1113	1133	1879	1879
N (AYA)	34	40	43	34	40	45	46	46

Märkus: 1. * $p < 0,05$. 2. β = standardiseeritud koefitsient. 3. AYA = *ayahuasca* tarbijad, EE = mittetarbijad. 4. AYA = 2, EE = 1.

5. JÄRELDUSED JA DISKUSSIOON

Töös püstitatud hüpoteesid said osaliselt kinnitatud. Esimene hüpotees väitis, et Eesti *ayahuasca* tarbijad asetsevad Ingleharti kultuurikaardi skaaladel eneseväljendus vs. ellujäämine teljel rohkem eneseväljenduse poole ja ilmalik-ratsionaalsus vs. traditsioonilisus teljel rohkem ilmalik-ratsionaalsuse poole. Nii efekti suuruse analüüsid kui lineaarsed regressioonid näitasid, et mõlemal juhul oli *ayahuasca* tarbijate faktorskooride väärtus mittetarbijatest kõrgem, asetades neid telgedel välja pakutud veerandite poole. Eneseväljendus vs. ellujäämine teljel oli gruppidevaheline erinevus suurem, kuid mõlemal juhul oli *ayahuasca* tarbija gruppi kuulumine suurema efektiga kui vanus, sugu ja haridus.

Hüpotees, et *ayahuasca* tarbijad on võrreldes eestlastega üldiselt poliitiliselt aktiivsemad, sai pooleldi kinnitust. *Ayahuasca* tarbijad olid mittetarbijatega võrreldes kõrgema kodanikuaktiivsusega, kuid valimisaktiivsuse efekti suuruse ja lineaarse regressiooni tulemused ei olnud statistiliselt olulised. Kinnitust sai hüpotees, et *ayahuasca* tarbijad on kogumina seksuaaltegevuse ja väljenduse suhtes tolereerivamad kui mittetarbijad. Grupikuuluvus oli suurema efektiga kui vanus, sugu ja haridus. Keskkonda suhtumist testides ei saanud hüpotees, et *ayahuasca* tarbijad on võrreldes mittetarbijatega keskkonnahoidlikumad kinnitust, kuna analüüsi tulemused ei olnud statistiliselt olulised.

Viimane hüpotees puudutas Schwartzi kaht kõrgemate väärtuste telge – avatus-alalhoidlikkus ja eneseületamine-enesevõimendamine. Hüpotees, et *ayahuasca* tarbijad asetsevad esimesel teljel rohkem avatuse ja teisel rohkem eneseületuse poolel, sai kinnitust. Analüüse võrreldes selgus, et *ayahuasca* tarbijate gruppi kuulumisel on suurem mõju avatusele kui eneseületamisele, kuid mõlemal juhul oli grupikuuluvus suurema mõjuga kui kontrollmuutujad. See on loogiline, arvestades, et efekti suuruse analüüsis ei olnud algselt eneseületamine-enesevõimendamine teljel gruppide vahel olulist erinevust. Püstitatud hüpoteesid toetusid väärtustele, mis uuringute põhjal uut vaimsust kirjeldavad. See tähendab, et ka hüpoteeside püstitamise eeldus – uue vaimsuse väärtused on sobiv mall Eesti *ayahuasca* tseremooniatel osalejate uurimiseks – sai valdavalt kinnitust.

Ingleharti eneseväljendust iseloomustab muuhulgas suur õnnelikkus ja algatustele alla kirjutamine. Kaasik ja Kreegipuu (2020) leidsid, et *ayahuasca* tarbimise ja eluga rahulolu vahel oli positiivne korrelatsioon ning depressiooni ja ärevuse näitajad olid kontrollgrupist madalamad. Uue vaimsuse liikmetes on ka täheldatud suuremat poliitilist aktiivsust (Höllinger, 2004), mida kordasid osaliselt ka selle töö tulemused. *Ayahuasca* tarbijate kalduvus Ingleharti telgedel ilmalik-ratsionaalsuse ja

eneseväljenduse poole võib osaliselt olla mõjutatud sellest, et mõlemad teljed kasutavad mõõdikuna seksuaalse tegevuse ja väljenduse õigustatust. Höllinger (2004) leidis, et uue vaimsuse liikmed olid homoseksuaalsuse, abordi, AIDS-i ja muude seksuaalsete teemade suhtes tolereerivamad. Ka siin töös leidis kinnitust, et *ayahuasca* tarbijad on seksuaalsetel teemadel mittetarbijatega võrreldes tolereerivamad.

Seksuaalsete tegevuste tolereerimine võib jagada ühist pinda teiste väärtustega, nagu eneseväljendus. *Ayahuasca* tarbijate eneseväljenduse skoor oli kõrgem kui mittetarbijatel, mis tähistab muuhulgas isikliku vabaduse ja elukvaliteedi väärtustamist ning inimeste usaldusväärsetena hindamist (Inglehart ja Baker, 2000). On võimalik, et kui inimene väärtustab isiklikku vabadust ja õigust enda eest otsustada, väljendub see ka usus, et teistel on samad õigused.

Ayahuasca tarbijate kõrgemat skoori ilmalik-ratsionaalsuses võib osati selgitada uue vaimsuse spirituaalne ehk organiseeritud religiooni vaba iseloom. Jumala ebaoluliseks pidamine on ilmalik-ratsionaalsuses välja toodud nii isikliku arvamuse kui soovi puudumisena last religioosena kasvatada. Uues vaimsuses ei ole organiseeritud religioonile sarnaseid õpetusi; peamine religioosne õpetus, mida edasi anda, on enese-spirituaalsuse doktriin (Heelas, 1996; Aupers ja Houtman, 2006). See väljendub oma kogemuses ise tähenduse leidmises, enda tunnete kuulda võtmises ja oma südame järgimises (Aupers ja Houtman, 2006). See tähendab, et religiooni järgimise ja lastele edasi õpetamise asemel väärtustatakse laialdasemalt viisi, kuidas enda ja maailmaga suhestuda.

Nii poliitiline aktiivsus kui ka loodushoid on seotud passiivse ja aktiivse lähenemisega uuele vaimsusele. Passiivse seisukoha järgi on uue vaimsuse liikmed rohkem huvitatud enda isiklikust heolust kui ühiskonna heolust ja poliitikast (Höllinger, 2017). Töös selgus, et *ayahuasca* tarbijad on võrreldes mittetarbijatega aktiivsemad petitsioonidele alla kirjutamises, sanktsioneerimata streikides ja registreeritud demonstratsioonides osalemises ja boikottimises, mis peegeldab varasemaid uuringuid (Höllinger, 2004). Kuigi valimisaktiivsuses ja keskkonnahoidu suhtumises gruppide vahel erinevust ei olnud, ei tähenda see, et passiivne seisukoht sai kinnitust, vaid et *ayahuasca* tarbijad ja mittetarbijad on sarnaselt aktiivsed. Loodus- ja keskkonnahoiuga seotud väärtused ja aktiivsus olid aga, nagu varasemates uuringutes leitud, mõjutatud peamiselt muudest sotsiaaldemograafilistest näitajatest (Berghuijs jt, 2013; Chandler, 2008).

Ei ole üllatav, et *ayahuasca* tarbijatel oli mittetarbijatega võrreldes Schwartzi telgedel kõrgem avatuse skoor, mida on leidnud ka varasemad uuringud (Saroglou, Muñoz-García, 2008; Farias ja Lalljee, 2008).

Esmalt seetõttu, et nii Ingleharti kui Schwartzi teooriad on omavahel seotud, kus Ingleharti eneseväljenduslikkus samastub Schwartzi avatuse väärtustega (Dobewall, 2013). Teisalt hõlmab avatus enesejuhtimist, stimulatsiooni ja hedonismi, mis on ilmselt omadused, mis soodustavad *ayahuasca* tseremooniale minemist. *Ayahuasca* tseremoonia on enne minekut tundmatu ja kummaline sündmus, kus juuakse võõrastega metsas paari päeva jooksul jooki, mis tekitab kummalisi tajuelamusi ja ajab oksendama. Alalhoidlike väärtustega inimesed (kes väärtustavad turvalisust, konformsust ja traditsioone) ei võta nii suure tõenäosusega sellisest üritusest osa, veel vähem hakkavad seal regulaarselt käima.

Eneseületamist kirjeldavad kõikehaaravus ja heasoovlikkus ning selle vastandiks on enesevõimendamine (saavutus, võim). Eelnevad *ayahuasca* tarbijate väärtuste uuringud on samuti leidnud, et tarbijatel vähenes karjääri ja raha olulisus (Kavenská ja Simonová, 2015). Pikaajalistel tarbijatel on leitud karjäärivahetust abistavatele elukutsetele, nagu nõustamine, šamanism ja massaažiteraapia, huvi suurema hüve vastu ja kasvu prosotsiaalsetes väärtustest (Bathje jt, 2021). Antud töös väärtuste muutumisele või põhjuslikkusele ei keskenduta, seega ei saa väita, et Eesti *ayahuasca* tarbijad on just *ayahuasca* tõttu kõrgema eneseületamise skooriga. Sellegipoolest kinnitavad tulemused varasemalt leitud väärtuskalduvusi.

Tasub rõhutada, et antud töö eesmärk ei olnud leida gruppide erinevuse põhjuslikkust, vaid avastada, kas erinevus on olemas. Erinevuse jaoks on kaks võimalikku põhjust. Esimene on, et *ayahuasca* joomine ja tseremoniaalne neošamanistlik kontekst koosmõjus mõjutavad inimeste väärtusi. See ei ole võimatu, arvestades, et *ayahuasca* joomisel on leitud seoseid muutustega vaimses tervises, suhestumises enda ja oma emotsioonidega, aju struktuuris (Jiménez-Garrido jt, 2020), ususüsteemis (Kaasik, 2019; Kaasik ja Kreegipuu, 2020; Aupers ja Houtman, 2006) ja väärtustes (Kavenská ja Simonová, 2015; Bathje jt, 2021). Veelgi ümbritseb tugeva psühheedelse joogi joomist uue vaimuse kontekst, milles õpetatakse inimesele, kuidas enda kogemust tõlgendada. Teisalt on täiesti võimalik, et *ayahuasca* kogukonda jõuavad inimesed, kes juba jagavad sarnaseid väärtusi ja iseloomujooni. Näiteks tulemused näitasid, et *ayahuasca* tarbijad on avatumad. See võis olla kas selle tõttu, et *ayahuasca* muutis nad avatumaks, või selle tõttu, et avatud inimesed jõuavad *ayahuasca* tseremooniale. On võimalik, et kindla väärtusmuustriga inimesed leiavad seal oma koha ja saavad regulaarseks osaks kogukonnast, mis omakorda suurendab sarnaste inimeste liitumist ja kogukonnas püsimist.

5.1. Võimalik kriitika

Peamine piirang, mis töös esineb, on valimi suurus ja iseselekteeruvus. Nagu selgus, on töös käsitletud *ayahuasca* tarbijad võrreldes mittetarbijatega kõrgema avatusega. See võib olla nii faktor, miks nad *ayahuasca* tseremooniatel käinud on, kui ka faktor antud uuringust osa võtmiseks. Valimini jõudsin peamiselt ühe Eestis töötava šamaani kaudu, mis tähendab, et valimi liikmed võivad peamiselt kogemusi omada selle meistri juures ja teineteist tunda. Peale selle oli tegu motiveeritud vastajatega, kel oli huvi osaleda *ayahuasca* teemalises uuringus. Kõrvale on seega jäänud teiste tseremooniakohtade külastajad, inimesed, kes ei olnud motiveeritud vastama ja need, kel ei ole *ayahuasca*'ga olnud positiivseid kogemusi ja kes seetõttu jäävad ulatusest välja. Peale selle on grupid, mida töös võrreldakse, täitnud küsimustikud erinevatel aastatel. Viimane EVS laine toimus aastal 2018 ja ESS-i andmestikust valisin samal aastal läbi viidud uuring, et võrrelda *ayahuasca* tarbijaid samal aastal kogutud andmetega. *Ayahuasca* tarbijatega viidi küsitlus läbi aga kuus aastat hiljem, mis tähendab, et aeg võib olla faktor, millel võib tulemustele mõju olla. Kriitilisemal juhul võib aeg olla nimelt see faktor, mille mõju uuritakse. Veel jäi COVID-19 pandeemia kõrgeaeg ja Ukraina sõda nende uuringute ja praeguse vahele, millel võis samuti inimeste väärtustele ja arvamustele mõju olla. Teisalt on nimetatud suurte sündmuste näol tegu faktoritega, mis peaksid Ingleharti teooria järgi inimesi muutma enesesäilituse vs. eneseväljenduse teljel end säilitavamaks, hinnates kõrgemalt majanduslikku ja füüsilist turvalisust, kuid tulemused seda ei näidanud.

Peale selle kontrollisin lineaarsetes regressioonides vanuse, soo ja hariduse mõju, kuid võimalikke faktoreid on veel. Sotsiaalmajanduslik taust, poliitiline ideoloogia, religioosne taust, sissetulek, elukoht jne võisid ka väärtustele mõju omada (kas üksi või kombineeritult), mis oleks gruppide vahelisi erinevusi vähendanud. Veel on töö ehitatud kahe grupi (Eesti *ayahuasca* tarbijad ja Eesti üldpopulatsioon) võrdlusele. Tavaliselt kasutatakse gruppide statistilisel võrdlemisel teineteisest sõltumatuid gruppe, nagu mehed ja naised, eestlased ja venelased. *Ayahuasca* kogukond on aga osa Eesti populatsioonist ning ESS9 ja EVS annavad seega informatsiooni Eesti populatsiooni kohta, millesse kuulub ka *ayahuasca* kogukond. Pehmendavateks asjaoludeks on, et valimite sõltuvus on teoreetiline, mitte reaalne. See tähendab, et *ayahuasca* tarbijate andmeid ei ole võetud suurte küsitlusuuringute statistikast ja samade uuringutega võrreldud. Teiseks suurendab sõltumatust see, et võrdluse all on erinevad aastad, ehk *ayahuasca* kogukond 2024. aastal ei ole osa Eesti populatsioonist 2018. aastal. Veelgi ei puuduta see kirjeldava statistika valiidsust, mis gruppide sõltumatusest ei hooli.

Kuigi valim oleks võinud olla suurem ja osalejad pärit erinevatest tseremooniakohtadest, on märkimisväärne, et jõudsin 55 inimeseni. Kuigi *ayahuasca* tarbijate valim oli väike, olid EVS ja ESS eestlaste valimid piisavalt suured, et teha mittetarbijate kohta üldistatavaid järeldusi. Kasutatud küsimused olid samuti suurtest uuringutest, andes võimaluse kasutada ekspertide poolt moodustatud ja kriitikat läbinud mõõdikuid. Peale kirjeldava statistika aitas lineaarne regressioon arvestada demograafiliste faktorite mõjuga ja statistiliselt olulised tulemused näitasid, et *ayahuasca* tarbijate ja mittetarbijate vahel on tõesti erinevus. Uurisin ka erinevaid väärtuseid (Ingleharti kultuuride kaart, Schwartz, poliitika, keskkonnahoid, seksuaaltegevuse õigustatus), mis võib anda pinda tulevasteks uuringuteks. Arvestades, et *ayahuasca* tseremooniaid on Eestis üle 20 aasta korraldatud, ja *ayahuasca* tarbijaid uurivat kirjandust on vähe, on piirangutele vaatamata tegu unikaalse tööga, mis võimaldas heita pilku kogukonnale, mis on olemuselt privaatne. Tegu on peidetud grupiga, mille liikmelisus ajaga aina suureneb, mistõttu on väärtuslik mõista inimesi, kes valivad osaleda Eestis reguleerimata tegevuses. Töö tulemused võivad anda ainet tulevasteks uuringuteks ja ehk ka erinevuste põhjuslikkuse välja selgitamiseks. Uuringu tulemused olid suuresti kooskõlas uue vaimsuse väärtuste uuringute tulemustega, mis tähendab, et tegu on raamistikuga, mida saab tulevastes uuringutes *ayahuasca* kogukonna mõistmiseks kasutada.

Tulemustest selgub, et uuritud *ayahuasca* tarbijad võivad võrreldes mittetarbijatega enam väärtustada muuhulgas enesejuhtumist (Schwartzi avatuse telg) ja isiklikku vabadust (Ingleharti eneseväljendus). Peale selle olid *ayahuasca* tarbijad mittetarbijatega võrreldes tolereerivamad erinevate seksuaalkäitumiste osas ja tegelesid rohkem kodanikuaktiivsusega. Veelgi väärtustasid *ayahuasca* tarbijad enam stimulatsiooni, hedonismi (Schwartzi avatus), kõikehaaravust ja heasoovlikkust (Schwartzi eneseületamine). *Ayahuasca*'ga seonduvate riskide vähendamiseks on oluline selle teaduspõhine reguleerimine ja vajadusel sekkumiste korraldamine, et *ayahuasca* tarbijad ei jookse taimeteed liiga suurtes kogustes ja oleksid kindlad, et jook ei ole midagi peale *ayahuasca*. Peale selle on oluline ka teadlikkus *ayahuasca* meistrite eetilise käitumise kohta, et vältida olukordi, kus keegi osaleb tseremoonial vastunäidustuste korral või ebarealistlike eesmärkidega, nagu millegi ravimine, milleks *ayahuasca* võimeline ei ole. Tundub, et *ayahuasca* tarbijad hindavad enam õigust ise otsustada, mistõttu on nende heaolu ja tervise tagamiseks oluline vähendada *ayahuasca* tarbija ja riigi kui keelaja vastasseisu. Vastasel juhul otsustab inimene ennekõike enda personaalse kogemuse põhjal, mis ei pruugi täpselt peegeldada kogemusi teistes tseremooniakohtades või kogemusi, mis teistel inimestel on. Kvaliteetse informatsiooni levikule aitaks ennekõike kaasa *ayahuasca* teaduspõhine reguleerimine, mille kaudu

saaks kindlustada *ayahuasca* jookide sisu, pakkuda tuge inimestele, kel on olnud negatiivsed kogemused, harida inimesi *ayahuasca* riskide ja võimaluste kohta ning vähendada võimalust, et meister saaks *ayahuasca* tarbijatega ebaeetiliselt käituda. Käesolev töö ei ole kindlasti ammendav ülevaade Eesti *ayahuasca* tarbijate väärtusmuutustest, kuid see annab loodetavasti alust tulevasteks töödeks.

Tulevikus sarnast uuringut korrates oleks üldistusvõime suurendamise jaoks tarvilik valimit suurendada ja valimini jõuda erinevate tseremooniate korraldajate kaudu. Antud töös käsitlesin uut vaimsust ühtsena, mis tähendab, et uue vaimsuse spirituaalne-esoteeriline telge ei käsitletud. Varasemad uuringud on leidnud, et sel teljel esineb uue vaimsuse siseselt väärtustes erinevusi (Höllinger, 2004; Botvar, 2009), seega tegu on *ayahuasca* tseremooniatel osalejate väärtuste kontekstis avastamata teemaga. Varasemad uuringud on leidnud, et *ayahuasca* joomisel on potentsiaal väärtusi muuta (Kavenská ja Simonová, 2015; Bathje jt, 2021). Seetõttu oleks väärtuslik tseremooniatel osalenutega viia läbi longituuduuring, mis annaks võimaluse uurida, kas või kuidas osalejate väärtused on muutunud.

KOKKUVÕTE

Ayahuasca on psühhoaktiivne taimetee, mida on sajandeid kasutanud põliselanikud Peruu, Brasiilias, Kolumbias ja Ecuadoris nii terapeutiliselt kui ka religioossete rituaalide läbiviimisel (An introduction..., 2017). *Ayahuasca* aktiivne koostisosa DMT on Eestis illegaalne aine. Sellele vaatamata on jook šamaanikultuuri romantiseerimise ja seekaudu neošamanismi tekke ja globaliseerumise käigus jõudnud ka Eestisse (Tankler, 2012; Kaasik, 2016). *Ayahuasca* tarbijate näol on tegu kogukonnaga, mis on Eestis salaja tegutsenud üle 20 aasta (Kaasik ja Kreegipuu, 2020). *Ayahuasca*'t joonud inimesi on oletatavasti mõni tuhat ja see arv kasvab (Kaasik, 2016).

Bakalaureusetöö eesmärk oli uurida Eestis asuvate *ayahuasca* tarbijate kui neošamanismi ja seeläbi uue vaimsuse osa arvamusi ja väärtusi. Selleks uurisin Eesti *ayahuasca* tarbijate väärtuste kattuvust uue vaimsuse väärtustega. *Ayahuasca* joomisel on leitud seoseid muutustega vaimses tervises,aju struktuuris (Jiménez-Garrido jt, 2020), ususüsteemis (Kaasik, 2019; Kaasik ja Kreegipuu, 2020; Aupers ja Houtman, 2006) ja väärtustes (Kavenská ja Simonová, 2015; Bathje jt, 2021). Jooki tarbitakse neošamanistlikus kontekstis, mis hõlmab endas omakorda väärtuste kogumit, nagu individualism (Houtman ja Mascini, 2002; Hollinger, 2004; Houtman ja Aupers 2007), keskkonnahoid (Berghuijs jt, 2013; Chandler, 2008) ja poliitiline aktiivsus (Höllinger, 2004). Tegum on eriskummalise ja varjatud kogukonnaga, keda on Eestis vähe uuritud. Töö uurimisküsimus on seega, kas Eesti *ayahuasca* tarbijate ja mittetarbijate väärtusmuustrite vahel on erinevusi, ja kui, siis milliseid.

Selleks, et leida, kas *ayahuasca* tarbijate ja mittetarbijate väärtustes on erinevusi, töötasin läbi uue vaimsuse uuringuid. *Ayahuasca* tarbijatega viidi läbi küsitlus, mille küsimused põhinesid Euroopa väärtuste uuringul ja Euroopa Sotsiaaluuringul ning puudutasid väärtusi, mida uus vaimsus esindab. Kaks suurt väärtuste teooriat, millele tugineti, olid Ingelharti väärtuste skaalad ja Scwartzi alusväärtuste teooria. Gruppide vahelisi erinevusi uurisin kõigepealt kirjeldava statistika ja lihtsa võrdlusega. Edasi leidsin erinevused efekti suuruse võrdluses ja viimaks kontrollisin soo, vanuse ja hariduse mõju lineaarsete regressioonide kaudu.

Tulemused näitasid, et *ayahuasca* tarbijate ja mittetarbijate väärtustes esines olulisi erinevusi, kontrollides sugu, vanust ja haridust. Ingelharti telgedel asetsesid *ayahuasca* tarbijate väärtused mittetarbijatega võrreldes rohkem eneseväljenduse ja ilmalik-ratsionaalsuse veeranditel. Selgus, et *ayahuasca* tarbijad on kõrgema seksuaaltegevuse tolereerimise ja kodanikuaktiivsusega.

Valimisaktiivsuses ja keskkonnahoidu suhtumises gruppide vahel olulist erinevust ei olnud. Schwartzi kahel kõrgema taseme teljel olid *ayahuasca* tarbijad mittetarbijatega võrreldes kõrgema avatuse ja eneseületamisega. Tulemused olid kooskõlas varasemate uut vaimsust käsitlevate uuringutega. Üks põhjus, miks väärtused erineda võisid, on see, et väärtused, mida inimene ühes elu valdkonnas oluliseks peab, kanduvad mujale üle. Näiteks väärtustades enda isiklikku vabadust võib see kanduda edasi ka teiste seksuaaltegevuse tolereerimisse. Veelgi on Ingleharti ja Schwartzi teljed omavahel mingil määral ühendatud. *Ayahuasca* tarbijad võivad antud väärtusmustreid omandada tseremooniatel osalemise käigus; teisalt võivad *ayahuasca* tseremooniatele jõuda ja seal regulaarselt käima jääda inimesed, kes jagavad sarnaseid väärtusi. *Ayahuasca* tarbijad väärtustasid võrreldes mittetarbijatega mõnevõrra kõrgemalt enesejuhtimist ja õigust enda eest otsustada, mistõttu võib nende inimeste tervise ja heaolu tagamiseks olla oluline *ayahuasca* tarbijate ja riigi vastasseisu vähendamine. Parim viis selleks oleks *ayahuasca* teaduspõhine reguleerimine.

SUMMARY

Ayahuasca is a psychoactive herbal brew that's been used for centuries by the natives of Peru, Brazil, Columbia and Ecuador both therapeutically and in religious rituals (An introduction..., 2017). The active ingredient in *ayahuasca*, DMT, is illegal in Estonia. Despite this, through the romanticization of the shamanic culture and the birth and globalization of neoshamanism the drink has made its way to Estonia (Tankler, 2012; Kaasik, 2016). *Ayahuasca* drinkers in Estonia form a community that has operated out of sight for over 20 years (Kaasik ja Kreegipuu, 2020) and has accumulated thousands of participants, and the number's still growing (Kaasik, 2016).

The purpose of this study was to study the values and beliefs of Estonian *ayahuasca* drinkers, looking at them through neoshamanism and more widely the New Age. To achieve this, I found how much *ayahuasca* drinkers' values overlapped with New Age values. It's been found that *ayahuasca* is associated with changes in mental health, the structure of the brain (Jiménez-Garrido jt, 2020), belief systems (Kaasik, 2019; Kaasik ja Kreegipuu, 2020; Aupers ja Houtman, 2006) and values (Kavenská ja Simonová, 2015; Bathje jt, 2021). *Ayahuasca* is drunk in a neoshamanic context that holds values such as individualism (Houtman ja Mascini, 2002; Hollinger, 2004; Houtman ja Aupers 2007), environmentalism (Berghuijs jt, 2013; Chandler, 2008) and political activism (Höllinger, 2004). This is a peculiar and hidden community that has been scarcely studied in Estonia. The research question of this paper is then whether there is a difference between the value patterns of *ayahuasca* drinkers and non-drinkers, and if so, what are the differences.

To find out whether there is a difference between the values of *ayahuasca* drinkers and non-drinkers, I worked through studies on New Age values and conducted a survey with *ayahuasca* drinkers. The questions were based on the European Values Study and the European Social Survey and measured values found in the New Age. Two major value theories used in this study were the Inglehart scale and the Schwartz value scale. Differences between the groups were measured first with descriptive statistics and effect size comparisons. Next, I performed linear regressions to account for the effects of sex, age, and education.

Results showed that when controlling for demographic factors, differences in the values of *ayahuasca* drinkers and non-drinkers were still relevant. On the Inglehart scales, *ayahuasca* drinkers had more secular-rational and self-expression values than non-drinkers. *Ayahuasca* drinkers also had a higher tolerance for sexual activity and expression and scored higher in civic engagement. There were no statistically significant differences between the groups in voting turnout and environmental beliefs. On Schwartz's two higher order scales *ayahuasca* users fell closer to the openness and self-transcendence ends. The results of this study were in alignment with prior research about the New Age. One of the reasons there may be a difference between the values of the groups is that values one holds high in one facet of life bleed into the others. For example, if we value our own personal freedom, that belief can lead to being more accepting of others' sexual behavior and activities. Also, the Inglehart and Schwartz value scales are somewhat intertwined. *Ayahuasca* drinkers may attain these value patterns from participating in these ceremonies, or people with these value patterns could end up in and keep attending these ceremonies. *Ayahuasca* drinkers valued self-direction and the right to decide for oneself more than non-drinkers, which means that to guarantee the health and wellbeing of *ayahuasca* drinkers, it's important to reduce the stand-off between them and the government. The best way to achieve this would be through the scientific regulation of *ayahuasca*.

Tänuõnad

Soovin tänada oma juhendajat, Tarmo Strenzet, kes jagas töö koostamisel väärtuslikke ideid ja aitas tugevalt kaasa kvantitatiivse analüüsi läbiviimisel. Veel soovin tänada Helle Kaasikut, kes avaldas töö üle indu, oli töö koostamisel eelnevate uuringutega suureks tugipunktiks ja aitas seda ka hiljem oma teadmistega täiendada.

KASUTATUD KIRJANDUS

- Adorno, T.W. 1994 *The Stars Down to Earth and other Essays on the Irrational in Culture*, London: Routledge
- Ainsaar, M. ja Strenze, T. (2019). *Väärtused kui inimvara ja nende seos ühiskonna arenguga. Tallinn, Tartu: Arenguseire Keskus, Tartu Ülikool.*
- Aldred, L. (2000). Plastic shamans and astroturf sun dances: New Age commercialization of Native American spirituality. *American Indian Quarterly*, 24(3), 329-352.
- Altnurme, L. (2005). *Kristlusest oma usuni: uurimus muutustest eestlaste religioossuses 20. sajandi II poolel* (Vol. 9). Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Altnurme, L. (2012). Mida võiks kirik teada eestimaalase individuaalsest religioossusest. *Astu alla rahva hulka. Artikleid ja arutlusi Eesti elanikkonna vaimulaadist*, 193-212. Tallinn: Eesti Kirikute Nõukogu.
- Altnurme, L. (2018). “Milleks modernsetele eestlastele esoteerika?” *ERR*, 21.12. Kasutatud 23.02.2024, <https://kultuur.err.ee/886706/lea-altnurme-milleks-modernsetele-eestlastele-esoteerika>
- Álvarez, C. S. (2023). *AYAHUASCA GLOBAL CONSUMPTION & REPORTED DEATHS. A rough estimate of the number of people drinking ayahuasca worldwide and analysis of fatalities reported in the media*. ICEERS.
- An Introduction to Ayahuasca. (2017). *Ayahuasca*, 3. veebruar. Kasutatud 19.05.2024, <https://www.ayahuasca.com/introductions/an-introduction-to-ayahuasca/>
- Anijalg, H. (2013). *Enda ja teiste hinnangute kokkulangevus väärtustes ja nende võrdlus isiksuste seadumustega*. Seminaritöö. Tartu Ülikool, psühholoogia instituut.
- Atkinson, J. M. (1992). Shamanisms today. *Annual Review of Anthropology*, 21(1), 307-330.
- Aupers, S. ja Houtman, D. (2006). Beyond the spiritual supermarket: The social and public significance of new age spirituality. *Journal of contemporary religion*, 21(2), 201-222.
- Barbosa, Paulo Cesar Ribeiro; Mizumoto, Suely; Bogenschutz, Michael P.; Strassman, Rick J. 2012. „Health Status of Ayahuasca Users“. *Drug Testing and Analysis*, 4: 601–609.

- Bathje, G. J., Fenton, J., Pillersdorf, D., Hill, L. C. (2021). A Qualitative Study of Intention and Impact of *Ayahuasca* Use by Westerners. *Journal of Humanistic Psychology*, <https://doi.org/10.1177/00221678211008331>
- Berghuijs, J., Bakker, C. ja Pieper, J. (2013). New spirituality and social engagement. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 52(4), 775-792.
- Botvar, P. K. (2009). Alternative Religion—A New Political Cleavage?: An Analysis of Norwegian Survey Data on New Forms of Spirituality. *Politics and Religion*, 2(3), 378-394.
- Bouso, J. C., Riba, J. (2011). An overview of the literature on the pharmacology and neuropsychiatric long term effects of *ayahuasca*. R. Guimarães dos Santos (toim). *The ethnopharmacology of ayahuasca. Kerala, India: Transworld Research Network*, 55-63.
- Brito-da-Costa, A. M., Dias-da-Silva, D., Gomes, N., Dinis-Oliveira, R. J., Madureira-Carvalho, Á. (2020). Toxicokinetics and Toxicodynamics of *Ayahuasca* Alkaloids *N,N*-Dimethyltryptamine (DMT), Harmine, Harmaline and Tetrahydroharmine: Clinical and Forensic Impact. *Pharmaceuticals (Basel, Switzerland)*, 13(11), 334. <https://doi.org/10.3390/ph13110334>
- Callaway, J.C., McKenna, D.J., Grob, C.S., Brito, G.S., Raymon, L.P., Poland, R.E., Andrade, E.N., Andrade, E.O., Mash, D.C. (1999). Pharmacokinetics of Hoasca alkaloids in healthy humans. *Journal of Ethnopharmacology*, 65(3), 243-256. [https://doi.org/10.1016/S0378-8741\(98\)00168-8](https://doi.org/10.1016/S0378-8741(98)00168-8)
- Cameron, L.P., Olson, D.E. (2018). Dark classics in chemical neuroscience: *N,N*-dimethyltryptamine (DMT). *ACS Chemical Neuroscience*, 9(10), 2344–2357. <https://doi.org/10.1021/acschemneuro.8b00101>
- Centro Espírita Beneficente União do Vegetal. (i.a). *About Us*. Kasutatud 25.12.2023, <https://udv.org.br/en/about-us/>
- Chandler, S. (2008). The social ethic of religiously unaffiliated spirituality. *Religion Compass*, 2(2), 240-256. <https://doi.org/10.1111/j.1749-8171.2007.00059.x>
- De Rios, M. D., Rumrill, R. (2008). *A hallucinogenic tea, laced with controversy: ayahuasca in the Amazon and the United States*. Ameerika Ühendriigid: Praeger Publishers.

Department of Psychology. (i.a). *Timothy Leary*. Kasutatud 09.02.2024, <https://psychology.fas.harvard.edu/people/timothy-leary>

Dobewall, H. (2013). Human values and subjective well-being: An exploration of individual and cultural differences, change across life span, and self-other agreement. *Dissertationes Psychologicae Universitatis Tartuensis*, 38, Tartu University Press.

Dos Santos, R. G., Bouso, J. C. ja Hallak, J. E. (2017). Ayahuasca, dimethyltryptamine, and psychosis: a systematic review of human studies. *Therapeutic advances in psychopharmacology*, 7(4), 141-157.

Durkheim, E. (1973). *Emile Durkheim on morality and society*. University of Chicago Press.

Durkheim, E. (1995). *The Elementary Forms of Religious Life*. London: George Allen & Unwin.

Eesti Kirikute Nõukogu uuring "Elust, usust ja usuelust 2020" (EUU2020), küsitluse teostaja Eesti Uuringukeskus OÜ

Estrella-Parra, E. A., Almanza-Pérez, J. C., Alarcón-Aguilar, F. J. (2019). Ayahuasca: Uses, Phytochemical and Biological Activities. *Natural products and bioprospecting*, 9(4), 251–265. <https://doi.org/10.1007/s13659-019-0210-5>

European Values Study, (i.a). *About us*. Kasutatud 27.03.2024, <https://europeanvaluesstudy.eu/>

Farias, M., ja Lalljee, M. (2008). Holistic Individualism in the Age of Aquarius: Measuring Individualism/Collectivism in New Age, Catholic, and Atheist/Agnostic Groups. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 47(2), 277–289. <http://www.jstor.org/stable/20486912>

Flores, F. A., Lewis, W. H. (1978). Drinking the South American hallucinogenic ayahuasca. *Economic Botany*, 32(2), 154-156. <https://doi.org/10.1007/BF02866869>

FORS - Swiss Centre of Expertise in the Social Sciences, (i.a). *European Social Survey*. Kasutatud 27.03.2024, <https://forscenter.ch/projects/european-social-survey/#:~:text=The%20ESS%20measures%20values%2C%20attitudes,are%20very%20precise%20and%20rigorous.>

Frecska, E., Bokor, P., Winkelman, M. (2016). The Therapeutic Potentials of Ayahuasca: Possible Effects against Various Diseases of Civilization. *Frontiers in pharmacology*, 7(35). <https://doi.org/10.3389/fphar.2016.00035>

- Frenopuolo, C. (2005). *CHARITY AND SPIRITS IN THE AMAZONIAN NAVY: THE BARQUINHA MISSION OF THE BRAZILIAN AMAZON*. Magistritöö. Regina ülikool, arheoloogia õppekava.
- Gable R.S. (2007). Risk assessment of ritual use of oral N,Ndimethyltryptamine (DMT) and harmala alkaloids Addiction. *Psychedelic Medicine (Vol 2): New evidence for hallucinogenic substances as treatments*, 102(1), 24–34. <https://doi.org/10.1111/j.1360-0443.2006.01652.x>
- Halpern, J.H., Sherwood, A.R., Passie, T., Blackwell, K.C. ja Rutenber, A.J. Evidence of health and safety in American members of a religion who use a hallucinogenic sacrament. *Med. Sci. Monit.* 2008, 14, Sr15–Sr22.
- Hamayon, R. (1998). ‘Ecstasy’ or the West-Dreamt Siberian Shaman. H. Wautischer (toim). *In Tribal Epistemologies: Essays in the Philosophy of Anthropology* (lk 175–187). Brookfield: Ashgate.
- Hanegraaff, W. J. (2018). *New Age religion and Western culture: Esotericism in the mirror of secular thought* (Vol. 72). Brill.
- Harner, M. 1982. *The Way of the Shaman*. New York: Bantam
- Heelas, P. (1999). *The New Age movement: The celebration of the self and the sacralization of modernity*. Blackwell.
- Hollinger, F. 2004 ‘Does the CounterCultural Character of New Age Persist? Investigating Social and Political Attitudes of New Age Followers’, *Journal of Contemporary Religion* 19(2): 289–309
- Houtman, D. ja Aupers, S. (2007). The spiritual turn and the decline of tradition: The spread of post-Christian spirituality in 14 western countries, 1981-2000. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 46(3), 305–320. <https://doi.org/10.1111/j.1468-5906.2007.00360.x>
- Houtman, D. ja Mascini, P. (2002). Why Do Churches Become Empty, while New Age Grows? Secularization and Religious Change in the Netherlands. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 41(3), 455–473. <http://www.jstor.org/stable/1387456>
- Höllinger, F. (2004). Does the counter-cultural character of New Age persist? Investigating social and political attitudes of New Age followers. *Journal of Contemporary Religion*, 19(3), 289-309.
- Höllinger, F. (2017). Value orientations and social attitudes in the holistic milieu. *The British Journal of Sociology*, 68(2), 293-313.

- Inglehart, R. (1990). *Culture shift in advanced industrial societies*. Princeton: Princeton University Press.
- Inglehart, R. (1997). *Modernization and postmodernization: Cultural, economic, and political change in 43 societies*. Princeton university press.
- Inglehart, R. ja Baker, W. E. (2000). Modernization, cultural change, and the persistence of traditional values. *American sociological review*, 19-51.
- Inglehart, R. ja Welzel, C. (2005). *Modernization, cultural change, and democracy: The human development sequence* (Vol. 333). Cambridge: Cambridge university press.
- Jaffray, D. A. ja Gospodarowicz, M. K. (2015). Radiation therapy for cancer. *Cancer: disease control priorities*, 3, 239-248.
- Joas, H. (2000). *The genesis of values*. University of Chicago Press.
- Jõgi, A. (2016). Helle Kaasik: ayahuasca pole imerohi, mis kõik hädad kaotab. *Tartu Postimees*, 29. veebruar. Kasutatud 16.05.2024, <https://tartu.postimees.ee/3599951/helle-kaasik-ayahuasca-pole-imerohi-mis-koik-hadad-kaotab>
- Kaasik, H. (2016). *Eesti ayahuasca tarvitajate psüühika*. Magistritöö. Tartu Ülikool, psühholoogia instituut.
- Kaasik, H. (2019). *Ayahuasca* rituaalne kasutamine Eestis. *Usuteaduslik Ajakiri*, (2 (75)), 118-146.
- Kaasik, H. (2022). *Sacred medicine from the forest: chemical, psychological and spiritual aspects of ayahuasca*. Doktoritöö. Tartu ülikool, religiooniuringute ja teoloogia osakond, <https://dspace.ut.ee/handle/10062/83274>
- Kaasik, H., Kreegipuu, K. (2020). *Ayahuasca* users in Estonia: ceremonial practices, subjective long-term effects, mental health, and quality of life. *Journal of psychoactive drugs*, 52(3), 255-263. <https://doi.org/10.1080/02791072.2020.1748773>
- Kaasik, H., Kreegipuu, K. (i.a). Magistritöö: Eesti *ayahuasca* tarvitajate psüühika ja selle lisamaterjalid. Kodu. Kasutatud 05.04.2024. <https://kodu.ut.ee/~hellex/aya/>
- Kavenská, V., Simonová, H. (2015). *Ayahuasca* tourism: participants in shamanic rituals and their personality styles, motivation, benefits and risks. *Journal of Psychoactive Drugs*, 47(5), 351-359. <http://dx.doi.org/10.1080/02791072.2015.1094590>

- Labate, B. C., Pacheco, G. (2011). The historical origins of Santo Daime: Academics, adepts, and ideology. *The internationalization of ayahuasca*. Münster: LIT Verlag.
- Luna, L. E. (1986). *Vegetalismo: shamanism among the mestizo population of the Peruvian Amazon*. Stockholm: Almqvist & Wiksell International.
- Lönnqvist, J. E., Jasinskaja-Lahti, I. ja Verkasalo, M. (2011). Personal values before and after migration: A longitudinal case study on value change in Ingrian–Finnish migrants. *Social Psychological and Personality Science*, 2(6), 584-591.
- Lönnqvist, J. E., Leikas, S. ja Verkasalo, M. (2018). Value change in men and women entering parenthood: New mothers' value priorities shift towards Conservation values. *Personality and Individual Differences*, 120, 47-51.
- Magliocco, S. (2015). New age and neopagan magic. *The Cambridge History of Magic and Witchcraft in the West: from antiquity to the present*, 635-64.
- McKenna, D. J. (1998). *Ayahuasca: An ethnopharmacologic history*. V. S. Bowman (toim), *Sacred vine of spirits: Ayahuasca*, 40-62. Vermont: Park Street Press.
- Miller, M. J., Albarracin-Jordan, J., Moore, C., Capriles, J. M. (2019). Chemical evidence for the use of multiple psychotropic plants in a 1,000-year-old ritual bundle from South America. *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America*, 116(23), 11207–11212. <https://doi.org/10.1073/pnas.1902174116>
- Moore, K. (2016). *The Radium Girls: They paid with their lives. Their final fight was for justice*. Simon and Schuster.
- Nimrod, G. (2022). *The Aging of Aquarius: The Hippies of the 60s in Their 60s and Beyond*. Cambridge University Press.
- Quoidbach, J., Gilbert, D. T. ja Wilson, T. D. (2013). The end of history illusion. *science*, 339(6115), 96-98.
- Realo, A. (2013). Väärtused. Eesti Inimarengu Aruanne. Eesti maailmas. Heidmets, M. (toim). 2012/2013, 43–53. Tallinn: Eesti Koostöö Kogu.

- Rezsóhazy, R. (2001). Values, Sociology of. Smelser, N. J., Baltes, P. B. (toim.). International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences (16153–16158). Oxford: Elsevier Science Ltd.
- Rämmer, A. (2014). Valimi moodustamine. K. Rootalu, V. Kalmus, A. Masso, ja T. Vihalemm (toim), Sotsiaalse analüüsi meetodite ja metodoloogia õpibaas. <https://samm.ut.ee/valimid>
- Saroglou, V. ja Muñoz-García, A. (2008). Individual differences in religion and spirituality: An issue of personality traits and/or values. *Journal for the scientific study of religion*, 47(1), 83-101.
- Schwartz, S. H. (1992). Universals in The Content and Structure of Values: Theory and Empirical Tests in 20 countries. *Advances in Experimental Social Psychology*, 25, 1–65.
- Schwartz, S. H. (2004). Mapping and interpreting cultural differences around the world. In H. Vinken, J. Soeters & P. Ester (Eds.), *Comparing cultures: Dimensions of culture in a comparative perspective*. (lk. 43–73). Leiden, Boston: Brill.
- Smallenbroek, O., Stanciu, A., Arant, R. ja Boehnke, K. (2023). Are values stable throughout adulthood? Evidence from two German long-term panel studies. *Plos one*, 18(11), e0289487. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0289487>
- Smelser, N. J. (1976). *Comparative methods in the social sciences*. Prentice-Hall.
- Smith, P. B ja Schwartz, S. H. (1997). Values. In J. W. Berry, C. Kagitcibasi ja M. H. Segall (toim.), *Handbook of cross-cultural psychology*, Vol. 3, 2. toim. (pp. 77-119). Boston: Allyn & Bacon.
- Stenner, K. (2009). Three kinds of “conservatism”. *Psychological Inquiry*, 20(2-3), 142-159.
- Swanson, E. G. (1971). Frameworks for comparative research: Structural anthropology and the theory of action. *Comparative methods in sociology: Essays on trends and applications*. 141-202
- Znamenski, A. A. (2007). *The beauty of the primitive: Shamanism and Western imagination*. USA: OUP.
- Tankler, L. (2012). Meeltevabastamise uus trend: hallutsinogeeni sisaldav jook. *Eesti Päevaleht*, 1. september. Kasutatud 17.10.2023, <https://epl.delfi.ee/artikkel/64903586/meeltevabastamise-uus-trend-hallutsinogeeni-sisaldav-jook>
- Virro, K. (2016). Ayahuasca – imerohi või narkoäri? *Müürileht*, 3. August. Kasutatud 17.05.2024, <https://www.muurileht.ee/ayahuasca-imerohi-voi-narkoari/>

Wolff, T. J. (2020). *The Touristic Use of Ayahuasca in Peru: Expectations, Experiences, Meanings and Subjective Effects*. Bremen: Springer Nature.

World Values Survey, (2023). *Findings and Insights*. Kasutatud 12.12.2023, <https://www.worldvaluessurvey.org/WVSContents.jsp?CMSID=Findings#:~:text=The%20WVS%20has%20over%20the,the%20work%20are%20described%20below.>

LISAD

Lisa 1. Kasutatud tunnused ja skaalad

Ingleharti kultuurikaardi väärtuste dimensioonid

Eneseväljenduse vs. ellujäämise telg:

1. “Kas võiksite kõiki asjaolusid arvesse võttes öelda, et Te olete” (1 – “Väga õnnelik”; ... 4 – “Üldse mitte õnnelik”);
2. “Palun öelge iga järgneva väite kohta, kas Te arvate, et seda tuleb alati õigeks pidada, seda ei saa kunagi õigeks pidada või on tõde kusagil vahepeal. [Homoseksuaalsus]” (1 – “Mitte kunagi õige”; ... 10 – “Alati õige”);
3. “Siin on mõningad erinevad poliitilised tegevused, millest inimesed võivad osa võtta. Palun Teil öelda igäihe kohta, kas Te olete tegelikult osalenud mõnes taolises ürituses, kui ei, siis kas Te võiksite seda kunagi teha või Te ei teeks seda kunagi, mitte mingil tingimusel? [Palvekirjale, petitsioonile allkirjutamine]” (1 – “Olen osalenud”; ... 3 – “Ei osaleks kunagi”);
4. “Kas Te võiksite üldiselt väita, et enamikku inimesi võib usaldada või et inimesi ei tohiks üleliia usaldada?” (1 – “Enamikku inimesi võib usaldada”; 2 – “Inimesi ei tohiks üleliia usaldada”);
5. Viies küsimus on kaheosaline: “Tihti räägitakse sellest, millised peaksid olema Eesti eesmärgid. Milline järgmistest eesmärkidest on Teie jaoks kõige olulisem?” “Ja milline eesmärk oleks tähtsusetult teine?”. Vastusteks on (1 – 4) “Säilitada kord riigis”, “Lasta inimestel rohkem kaasa rääkida tähtsates riigiasjades”, “Võidelda hindade tõusu vastu” ja “Kaitsta sõnavabadust”.

Viiendast kaheosalisest küsimusest moodustub postmaterialismi indeks, mis saadakse leides kahe vastuse aritmeetiline keskmine, 1 tähistab materialismi, 2 tähistab segu ja 3 tähistab postmaterialismi.

Ilmalik-ratsionaalsuse vs. traditsiooni telg:

1. “Kui oluline on Teie elus Jumal?” (1 – “Üldse ei ole oluline”; ... 10 – “Väga oluline”);
1. Siin on loetelu omadustest, mille omandamist kodus tuleks lastes ergutada. Millised on viis omadust, mida peate eriti oluliseks, mida lapsel tuleks omandada? Palun valige välja kuni viis;”
2. “Palun öelge iga järgneva väite kohta, kas Te arvate, et seda tuleb alati õigeks pidada, seda ei saa kunagi õigeks pidada või on tõde kusagil vahepeal. [Abort]” (1 – “Mitte kunagi õige”; ... 10 – “Alati õige”)
3. “Kui uhke Te olete selle üle, et olete Eesti kodanik?” (1 – “Väga uhke”; ... 3 – “Mitte väga uhke”)
4. “Sellel kaardil on kaks muutust, mis võivad lähitulevikus meie elulaadis ette tulla. Palun öelge mõlema kohta, kas see oleks hea, halb või on see Teil ükskõik kui see nii läheb? [Suurem lugupidamine võimu suhtes]” (1 – “Hea”; ... 3 – “Ükskõik”)

Autonoomia indeks (küsimus 2 tuletis) leitakse valemiga (sõltumatus + otsusekindlus) - (sõnakuulelikkus + religioon).

Poliitiline aktiivsus

Kodanikuaktiivsus:

1. “Siin on mõningad erinevad poliitilised tegevused, millest inimesed võivad osa võtta. [Palvekirjale, petitsioonile allakirjutamine; Boikoteerimine; Registreeritud demonstratsioonides osalemine; Sanktsioneerimata streikides osalemine]” Algsed skaalad pöörati, et 1 tähistaks “Ei osaleks kunagi” ja 3 tähistaks “Olen osalenud”;

Valimisaktiivsus:

2. “Kas Te osalete valimistel alati, tavaliselt või mitte kunagi? [Kohaliku omavalitsuse valimised; riigikogu valimised; Euroopa Parlamendi valimised]” Algsed skaalad pöörati, et 1 tähistaks “Mitte kunagi” ja 3 tähistaks “Alati”.

Keskkonnahoid

1. “Ma annaksin ära osa oma tulust, et seda raha kasutatakse keskkonna saastamise ärahoidmiseks,”
2. “See on lihtsalt liiga keerukas kellelgi nagu mina keskkonna heaks midagi eriti teha,”
3. “Elus on olulisemaid asju kui kaitsta keskkonda,”
4. “Ei ole mõtet teha keskkonna heaks seda, mis ma saan teha, kui teised ei tee sama,”
5. “Paljud väited keskkonnaohtude kohta on liialdatud”.

Skaala (1 – “Täiesti nõus”; ... 5 – “Üldse ei ole nõus”). Esimene küsimus pöörati, et küsimused mõõdaksid suhtumist keskkonda sama pidi. Skaala pöörati omakorda, et kõrgem tulemus tähistaks keskkonnahoidlikku suhtumist.

Seksuaaltegevuse õigustatus

1. “Palun öelge iga järgneva väite kohta, kas Te arvate, et seda tuleb alati õigeks pidada, seda ei saa kunagi õigeks pidada või on tõde kusagil vahepeal [Homoseksuaalsus; Juhuslikud seksuaalvahekorrad; Prostitutsioon; Abort]” (1 – “Mitte kunagi õige”; ... 10 – “Alati õige”)

Schwartzi väärtuste kodeerimine

Kõrgema taseme väärtused	Põhiväärtused	Schwartzi PVQ väärtuste küsimustiku liikmed
Eneseületamine	Heatahtlikkus	12. Tema jaoks on väga oluline aidata inimesi enda ümber. Ta tahab hoolt kanda nende heaolu eest.
		18. Tema jaoks on oluline olla ustav oma sõpradele. Ta tahab pühenduda oma lähedastele inimestele.
	Universaalsus	3. Ta peab oluliseks, et kõiki inimesi maailmas koheldaks kui võrdseid. Tema arvates peaksid kõikidel inimestel olema elus võrdsed võimalused.

		8. Tema jaoks on oluline ära kuulata endast erinevate inimeste arvamusi. Isegi kui ta nende inimestega nõus ei ole, tahab ta nendest siiski aru saada.
		19. Ta on sügavalt veendunud, et inimesed peaksid loodust hoidma. Looduse eest hoolt kanda on tema jaoks väga oluline.
Enesevõimendamine	Saavutus	4. Tema jaoks on väga oluline näidata teistele oma oskusi ja võimeid. Ta tahab, et inimesed imetleksid seda, mida ta teeb.
		13. Talle on tähtis olla väga edukas. Ta loodab, et inimesed tunnustavad tema saavutusi.
	Võim	2. Tema jaoks on oluline olla rikas. Ta tahab, et tal oleks palju raha ja kalleid asju.
		17. Talle on oluline, et teised inimesed kuuletuksid talle. Ta tahab, et inimesed teeksid seda, mida ta neile ütleb.
Avatus	Enesejuhendamine	1. Talle on oluline tulla välja uudsete ideedega ja olla loov. Talle meeldib teha asju omal, ainulaadsel viisil.
		11. Tema jaoks on oluline ise oma tegevuste üle otsustada. Talle meeldib olla vaba ja teistest mitte sõltuda.
	Stimulatsioon	6. Talle meeldivad üllatused ja ta otsib alati uusi tegevusi. Tema arvates on oluline tegeleda elu jooksul paljude erinevate asjadega.
		15. Ta otsib seiklusi ja talle meeldib riskeerida. Ta tahab elada põnevat elu.

	Hedonism	10. Talle on oluline mõnusalt aega veeta. Talle meeldib endale midagi erilist lubada.
		21. Ta otsib mistahes võimalust, et lõbutseda. Talle on oluline teha asju, mis talle naudingut pakuvad.
Alalhoidlikkus	Turvalisus	5. Talle on oluline elada turvalises ümbruses. Ta väldib kõike, mis võiks teda ohustada.
		14. Talle on oluline, et valitsus tagab tema turvalisuse kõikide ohtude puhul. Ta tahab, et riik oleks tugev ja suudaks kaitsta oma kodanikke.
	Konformsus	7. Ta usub, et inimesed peaksid tegema seda, mida neil kästakse. Ta arvab, et inimesed peaksid reeglitest kinni pidama ka siis, kui keegi neid ei jälgi.
		16. Tema jaoks on oluline alati korralikult (kombekalt) käituda. Ta püüab vältida tegevusi, mida teised võiksid pidada sobimatuks.
	Traditsioon	9. Tema jaoks on oluline olla tagasihoidlik ja vähenõudlik. Ta püüab endale mitte tähelepanu tõmmata.
		20. Traditsioonid on tema jaoks olulised. Ta püüab järgida usulisi traditsioone ja kombeid, mis kanduvad peres edasi põlvest põlve.

Lisa 2. Lineaarsete regressioonide täismahus tabelid

Tabel 4. Kultuurikaardi väärtuste telgede lineaarne regressioon

Tunnused	Ilmalik-ratsionaalne – traditsiooniline				Eneseväljendus – ellujäämine			
	<i>B</i>	β	<i>t</i>	<i>p</i>	<i>B</i>	β	<i>t</i>	<i>p</i>
Vabaliige	0,27		1,75	0,08	-0,20		-1,47	0,142
Vanus	-0,01	-0,11	-3,37	< ,001	-0,01	-0,27	-9,88	< ,001
Sugu	-0,22	-0,11	-3,46	< ,001	0,08	0,03	1,44	0,15
Haridus	0,30	0,14	4,56	< ,001	0,63	0,29	10,88	< ,001
AYA/EE	0,38	0,38	2,15	0,032	1,05	1,06	7,23	< ,001

Märkus: 1. EE tähistab eestlasi, AYA tähistab *ayahuasca* tarbijaid. 2. Ilmalik-ratsionaalne – traditsiooniline AYA N = 34, EE N = 1014; Eneseväljendus – ellujäämine AYA N = 40, EE N = 1080. 3. *B* = standardiseerimata koefitsient, β = standardiseeritud koefitsient

Tabel 5. Kodanikuaktiivsuse ja valimisaktiivsuse lineaarsed regressioonid.

Tunnused	Kodanikuaktiivsus				Valimisaktiivsus			
	<i>B</i>	β	<i>t</i>	<i>p</i>	<i>B</i>	β	<i>t</i>	<i>p</i>
Vabaliige	1,51		21,93	< ,001	1,13		11,75	< ,001
Vanus	0	-0,11	-3,75	< ,001	0,01	0,36	12,92	< ,001
Sugu	-0,11	-0,11	-3,78	< ,001	0,08	0,06	1,99	0,046
Haridus	0,21	0,19	6,83	< ,001	0,33	0,22	8,03	< ,001
AYA/EE	0,51	1,05	6,94	< ,001	-0,15	-0,22	-1,35	0,176

Märkus. Kodanikuaktiivsus: AYA N = 43, EE N = 1087; valimisaktiivsus: AYA N = 34, EE N = 1111.

Tabel 6. Seksuaaltegevuse õigustatuse ja keskkonda suhtumise lineaarsed regressioonid.

Tunnused	Seksuaaltegevuse õigustatus				Keskkonda suhtumine			
	<i>B</i>	β	<i>t</i>	<i>p</i>	<i>B</i>	β	<i>t</i>	<i>p</i>
Vabaliige	5		17,97	< ,001	3,25		32,30	< ,001
Vanus	-0,03	-0,25	-8,98	< ,001	0	-0,15	-4,94	< ,001
Sugu	-0,43	-0,10	-3,64	< ,001	0,10	0,07	2,24	0,025
Haridus	0,82	0,19	6,77	< ,001	0,22	0,15	5,09	< ,001
AYA/EE	1,38	0,69	4,51	< ,001	0,12	0,18	1,16	0,248

Märkus: 1. Seksuaaltegevuse õigustatus AYA N = 40, EE N = 1113. 2. Keskkonda suhtumine: AYA N = 45, EE N = 1133.

Tabel 7. Schwartzi kõrgema taseme väärtuste kahe telje lineaarne regressioon

Tunnused	Eneseületamine-ensevõimendamine				Avatus-alalhoidlikkus			
	<i>B</i>	β	<i>t</i>	<i>p</i>	<i>B</i>	β	<i>t</i>	<i>p</i>
Vabaliige	0,44		4	< ,001	1,06		9,89	< ,001
Vanus	0,01	0,21	9,58	< ,001	-0,03	-0,44	-22,74	< ,001
Sugu	0,44	0,21	9,68	< ,001	-0,24	-0,10	-5,37	< ,001
Haridus	-0,14	-0,06	-2,89	0,004	0,23	-0,10	4,93	< ,001
AYA/EE	0,46	0,45	3,09	0,002	1,96	1,68	13,28	< ,001

Märkus: 1. AYA N = 46, EE N = 1879. 2. B ja β positiivne skoor tähistab mõlema telje esimese väärtuse suurenemist ja teise väärtuse vähenemist ning vastupidi.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Iris Anari,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose „Eesti *ayahuasca* tarbijate kui kogukonna arvamused ja väärtused“, mille juhendaja on Tarmo Strenze, reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
2. Annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 4.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
3. Olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
4. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Iris Anari

21.05.2024